

# Valsts un privātsektors: labākas attīstības vides radīšana

## Ievads

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijā realizētā ekonomiskā politika ir vērsta uz tirgus ekonomikas izveidošanu un ekonomikas subjektu brīvības palielināšanu, tomēr valstij saglabājot sabiedrības interešu pārstāves lomu. Taču jautājums, kāda ir privātsektora<sup>1</sup> loma tautas attīstībā un kā privātsektora augsmi labāk saskaņot ar tautas attīstības uzdevumiem, vēl nav pietiekami izdiskutēts – tāpat kā jautājums, cik lielā mērā valstij jāiejaucas, lai nodrošinātu vislabvēlīgākos apstākļus gan privāts sektoram, gan tautas attīstībai. Nodaļā atbildes uz šiem jautājumiem meklētas kopsakarā ar ekonomikas struktūras pārmaiņām, tehnoloģijas attīstību un izpratni par tautas attīstības uzdevumiem Latvijā.

Nodaļā sniegts pārskats par privātsektora attīstību, īpaši pievēršoties mazo un vidējo uzņēmumu augsmei un problēmām, aplūkota privātās uzņēmējdarbības iekšējā organizācija un attiecības ar valsti. Nodaļas mērķis ir atspoguļot gan uzņēmēju, gan valsts viedokli un rosināt diskusiju par to, kā uzlabot uzņēmēju un valsts mijiedarbību un kopdarbību, lai ieguvēja būtu visa sabiedrība. Nodaļā secināts, ka privātsektors Latvijā ir nobriedis un gatavs uzņemties plašāku sociālu atbildību par tautas attīstību, taču tam nepieciešama veicinoša valsts ekonomiskā politika un arī lielāka sabiedrības izpratne par privātsektora lomu un iespējām.

## Privātsektora veidošanās un attīstība

90. gados Latvijā izveidota likumiska bāze privātsektora attīstībai, atcelta centralizētā plānošana, liberalizētas cenas. Tas radījis principiāli jaunu ekonomiskās rīcības motivāciju un devis iespēju izveidoties tirgus ekonomikai kā sociālo un ekonomisko attiecību kopumam, kas balstīts uz privātīpašumu, brīvu uzņēmējdarbību un konkurenci. Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas zemēs, tirgus reformas ir nosacījuši atvalstiskošanas un privatizācijas ideoloģija un prakse.

Kā jau analizēts iepriekšējo gadu **Pārskatos**, privātsektors veidojās, dibinoties jauniem uzņēmumiem un privatizējot vai denacionalizējot (atdodot bijušajiem īpašniekiem) valsts un pašvaldību īpašuma objektus. 1997. gadā privātsektora īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā jau bija 62 %, bet nodarbināto skaitā – 66 % (sk. 4.1. attēlu). Privātsektora īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā visās nozarēs nav vienāds. Būvniecībā un tirdzniecībā tas ir tuvs 100 %, apstrādes rūpniecībā un lauksaimniecībā – ap 90 %, bet vismazākais tas ir apgādē ar elektroenerģiju, gāzi un ūdeni (8 %) un izglītībā (4 %). Ekonomikas ministrijas analīze liecina, ka privātsektora īpatsvaru tautsaimniecībā galvenokārt nosaka ar privatizēto valsts īpašumu radītā vērtība.

Privātsektora īpatsvars Latvijā ir līdzīgs citu pārejas valstu rādītājiem. Tā, piemēram, pēc “*The Wall Street Journal Europe’s Central European Economic Review*” datiem, 1997. gadā Igaunijā privātsektora īpatsvars bija 70 %, Lietuvā – 70 %, Čehijā – 75 %,

<sup>1</sup> Privātsektors ir ekonomikas daļa, kurā ekonomisko darbību veic privātuzņēmums, kas atdalīts no valsts sektora. Pie privātsektora pieder personiskais sektors (mājsaimniecības) un firmas. Ekonomisti un likumdevēji uzsver, ka viss, kas nav publiskais īpašums, uzskatāms par privātīpašumu. Publiskais (sabiedriskais) sektors, pēc Latvijas statistikā pieņemtā dalījuma, ir valsts un pašvaldību iestādes un uzņēmumi, kā arī uzņēmēj sabiedrības, kurās 50 % vai vairāk kapitāla pieder valstij vai pašvaldībām.

Ungārijā – 75 %, Polijā – 65 %, Slovēnijā – 50 %, Horvātijā – 55 %, Slovākijā – 75 %, Krievijā – 70 %.

Paredzams, ka privāts sektora īpatsvars ekonomikā pieaugs vēl vairāk. Pērngada **Pārskatā** konstatēts, ka privatizācija tuvojas noslēgumam. Šobrīd Latvijas Privatizācijas aģentūras valdījumā ir visi valsts īpašumi, kurus valdība nolēmusi privatizēt. Valsts īpašumā paredzēts paturēt tikai aptuveni 50 mazos un vidējos specializētos lauksaimniecības, veselības aprūpes, sociālās aprūpes un ceļu uzturēšanas uzņēmumus, kā arī Latvijas pastu, VAS “Latvijas dzelzceļš”, un Rīgas Starptautisko lidostu.

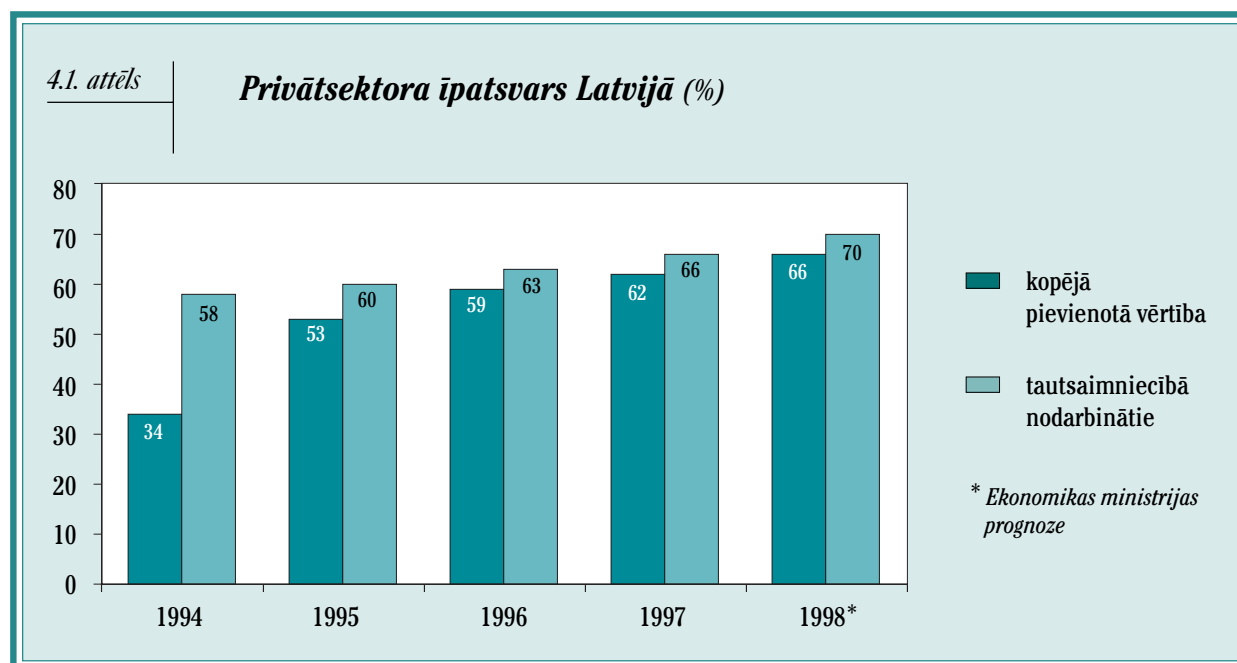
Pašreiz dienaskārtībā ir sešu lielu valsts infrastruktūras objektu un transporta firmu, to vidū “Latvenergo” un “Latvijas kuģniecības”, privatizācija, kas ir gan politiski, gan ekonomiski sarežģīta. Ar šo objektu privatizāciju ir saistītas ietekmīgu Latvijas privātfirmu un biznesa grupējumu intereses. No tautas interešu viedokļa raugoties, svarīgākais ir nodrošināt, lai privatizācija būtu maksimāli caurspīdīga un lai dabiskais monopols pēc privatizācijas nekļūtu par privātmopolu. Lielo valsts uzņēmumu privatizācijā būtiski svarīgi ir atrast stratēģiskos investorus un veikt tādu attiecīgās nozares pārstrukturēšanu, lai uzņēmums pēc privatizācijas būtu efektīvs, jo tieši efektivitāte bijusi daudzu privatizēto uzņēmumu klupšanas akmens.

CSP seko uzņēmumu skaita dinamikai pa gadiem. Tiek fiksēti visi reģistrētie uzņēmumi un apsekojumu rezultātā konstatēts to ekonomiskās aktivitātes stāvoklis. 4.1. tabula raksturo uzņēmumu aktivitāti laikā no 1991. līdz 1997. gadam. Pēc CSP datiem, 1997. gada beigās Latvijā bija reģistrēti 93 948 uzņēmumi (bez zemnieku saimniecībām), no kuriem reāli darbojās 36 753. Visrosīgāk uzņēmumus dibināja laikā

no 1992. līdz 1995. gadam. Kopš 1996. gada uzņēmumu dibināšanas temps ir pazeminājies, taču ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaitam ir tendence stabilizēties.

Galvenais faktors, kas grūtāku padara jaunu uzņēmumu ienākšanu tirgū, ir pieaugusi konkurence. Tā stimulē augsmes un efektivitātes tendences un tādējādi svaru kausus nosver par labu tiem, kuri jau ilgāku laiku darbojas. Tādā veidā izpaužas kapitālistiskais tirgus koncentrēšanās process. Tieši šeit ir nepieciešama valsts iejaukšanās. Valstij ar savu politiku vajadzētu aktīvi stimulēt uzņēmējdarbību un atbalstīt jaunus uzņēmumus, lai risinātu tādus svarīgus tautas attīstības uzdevumus kā darba vietu radīšana un ienākumu vairošana. Pašreiz jaundibināto uzņēmumu iekļaušanos un noturēšanos Latvijas tirgū nevar uzskatīt par īpaši aktīvu. To apliecina arī dati, ko, 1997. gada novembrī aptaujādama darba meklētājus, ieguvusi CSP: izrādījās, ka dibināt savu uzņēmumu mēģinājuši tikai 0,4 % no visiem darba meklētājiem.

Uzņēmējdarbība reģionos ir attīstīta nevienmērīgi (sk. 4.1. un 4.2. karti). Lielākā ekonomiski aktīvo uzņēmumu daļa ir koncentrēta Rīgā (54 %) un lielajās pilsētās – Daugavpilī, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā, Rēzeknē un Ventspilī (kopā 15 %). Rīgas, Ogres, Cēsu un Tukuma rajonā darbojas ap 11 % no uzņēmumu kopskaita. Arī Valmieras rajons ir aktīvs uzņēmējdarbības ziņā, bet pārējos rajonos kopā darbojas tikai 23 % uzņēmumu. Šī uzņēmējdarbības nevienmērība atsaucas uz darba iespējām, un rajonos ar zemāku ekonomiskās attīstības līmeni ir lielāks darba meklētāju skaits (salīdzināt ar 3.1. un 3.2. karti).



4.1. tabula

**Latvijā darbojošos uzņēmumu skaits**  
(bez zemnieku saimniecībām)

| Uzņēmumi   | Reģistrēts pa gadiem |        |        |        |        |        |        | Kopā   |
|--|----------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
|  | 1991                 | 1992   | 1993   | 1994   | 1995   | 1996   | 1997   |        |
| Reģistrēts pa gadiem   | 14 214               | 18 313 | 17 241 | 18 520 | 9 256  | 8 331  | 8 074  | 93 948 |
| Kopā no reģistrācijas sākuma   | 14 214               | 32 527 | 49 768 | 68 288 | 77 544 | 85 875 | 93 948 | 93 948 |
| Likvidēti vai izbeiguši darbību no   |                      |        |        |        |        |        |        |        |
| attiecīgajā gadā reģistrētajiem uzņēmumiem   | 7 189                | 9 433  | 8 272  | 7 465  | 1 526  | 651    | 278    | 34 814 |
| Darbību nav uzsākuši vai to uz laiku apturējuši  | 1 328                | 1 802  | 1 966  | 2 678  | 1 715  | 1 350  | 1 246  | 12 085 |
| Nav atrodami juridiskajās adresēs  | 580                  | 570    | 477    | 441    | 433    | 263    | 262    | 3 026  |
| Nav reģistrēti VID nodokļu maksātāju reģistrā,<br>tātad nav tiesīgi veikt ekonomisku darbību | 1 528                | 1 572  | 1 042  | 1 473  | 851    | 464    | 340    | 7 270  |
| Aktīvo uzņēmumu skaits   | 3 589                | 4 936  | 5 484  | 6 463  | 4 731  | 5 603  | 5 948  | 36 753 |

*Piezīme.* Pēc tabulas nevar izrēķināt kopējo aktīvo uzņēmumu skaitu katrā gadā, jo laikā no 1991. līdz 1997. gadam uzņēmums varējis savu darbību pat vairākkārt pārtraukt un atsākt

### Uzņēmējdarbības uzsākšana: iespējas un problēmas

Privātsektora veidošanās Latvijā nav izskaidrojama tikai ar juridiskām un institucionālām reformām vien, tā ir notikusi, arī pateicoties cilvēku aktīvai rīcībai savu iespēju paplašināšanā. Privātās iniciatīvas atbrīvošana pavēra daudzveidīgas iespējas cilvēkiem, kuri bija pietiekami uzņēmīgi un gatavi reaģēt uz tirgus izdevībām, kuri riskēja veidot jaunus uzņēmumus, tiecās pēc augstāka atalgojuma, straujākas karjeras un radoša darba jaunajās tirgusekonomikas profesijās. Atšķirībā no plānotās ekonomikas, ko komandēja politbirojs, tirgusekonomiku veidoja enerģiski indivīdi ar privātu interesi un uzņēmību savu mērķu sasniegšanā. Raugoties no cilvēciskā viedokļa, privātsektors veidojās kā privātās iniciatīvas un individuālisma vērtību iemiesojums, kas vispirms atalgoja jauno īpašnieku un uzņēmēju grupu, taču pakāpeniski paplašināja arī darba ņēmēju un citu sabiedrības locekļu iespējas, piedāvādams nodarbinātību un ienākumus valsts uzņēmumos darbu zaudējušajiem un tiem, kurus neapmierināja relatīvi drošais, taču zemu atalgotais darbs sabiedriskajā sektorā.

1998. gadā Latvijā veikts reprezentatīvs pētījums par mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU), kura gaitā apsekoti uzņēmēji dažādās pilsētās un reģionos. Turpmākajā analizē izmantoti šā un citu pētījumu

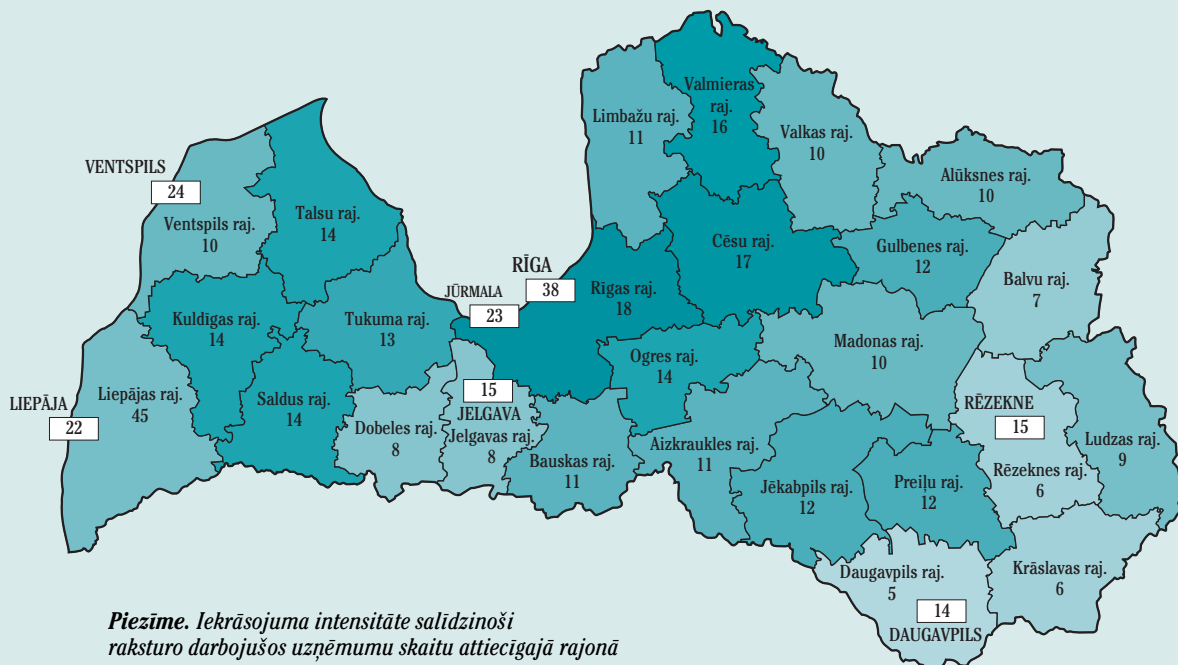
rezultāti, kā arī CSP un Uzņēmumu reģistra dati. Cita starpā tie izgaismo Latvijas uzņēmēju sociālo portretu un uzņēmējdarbības motivāciju (sk. 4.1. informāciju).

Pētījumā par MVU aptaujāto uzņēmēju visbiežāk minētās sākuma problēmas, ko vienlīdz lielā mērā izjūt dažādu reģionu, pilsētu un nozaru uzņēmēji, ir starta kapitāla trūkums, augsti nodokļi un apgrozāmo līdzekļu nepietiekamība (sk. 4.2. attēlu). 91 procenti aptaujāto uzņēmēju atzina, ka sākumposmā izjutuši finansiālo līdzekļu trūkumu. 78 procentus uzņēmumu no sākuma bremzējuši augsti nodokļi, likumu nestabilitāte un nedrošums un grūtības, ar kurām bijis jāstopas, iestādēs kārtojot atļauju un reģistrācijas jautājumus. Šīm problēmām seko grūtības ar iespēšanos tirgū, augsta konkurence un pārdošanas grūtības, kā arī telpu dabūšanas problēmas. Nozīmīga starta problēma ir arī pieredzējušu un apmācītu darbinieku trūkums. Mazākā mērā uzņēmēji sākumposmā ar grūtībām sastopas iekārtu un izejmateriālu iegādē. Reķets un organizētā noziedzība, pēc uzņēmēju domām, nepieder pie galvenajām starta problēmām, turklāt var spriest, ka laikā no 90. gadu sākuma to asums ir mazinājies.

Zīmīgi, ka uzņēmējdarbības veida izvēle kā starta problēma minēta samērā reti. Netieši tas norāda, ka jaunu uzņēmumu dibinātāji darbošanās virzienu izvēlē reproducē līdzšinējo uzņēmējdarbības struktūru un tādu jaundibinātu uzņēmumu, kas pievēršas inovatīvai darbībai un orientējas uz nišas tirgiem, pagaidām ir tik maz, ka tie uzskatāmi par izņēmumiem.

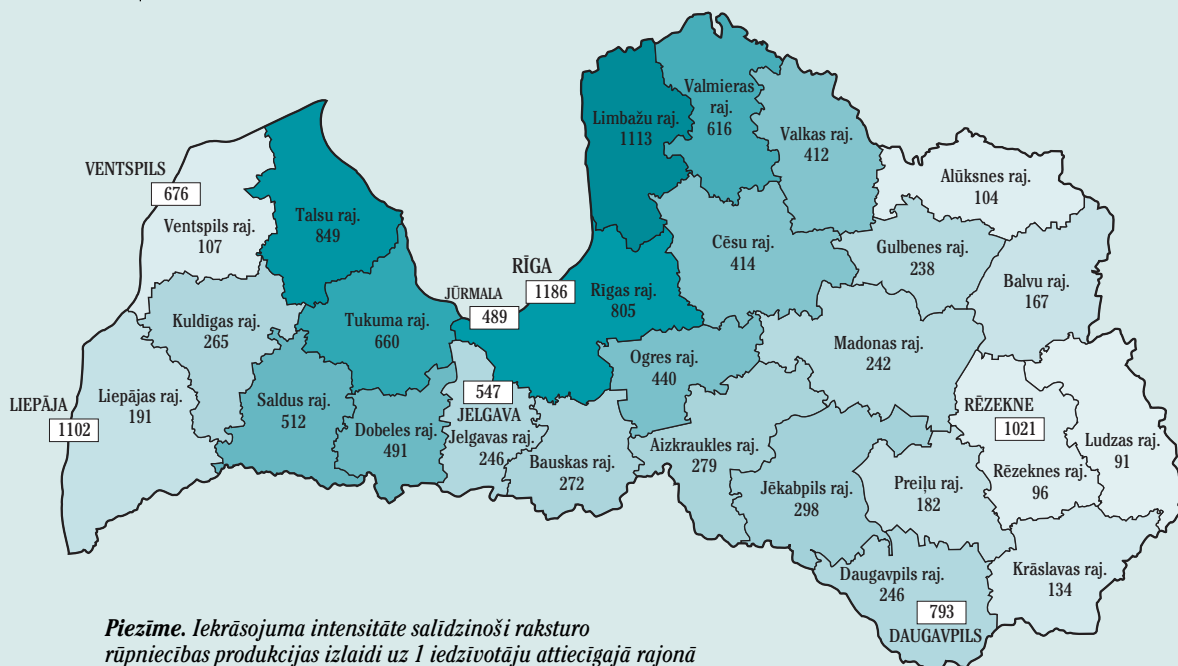
4.1. karte

## 1997. gadā darbojušos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem



4.2. karte

## Rūpniecības produkcijas izlaide 1997. gadā uz 1 iedzīvotāju (Ls)



4.1. informācija

**Latvijas uzņēmēju sociālais portrets**

Privāto uzņēmējdarbību pārsvarā uzsāk 30-gadnieki un 40-gadnieki, un šī tendence raksturīga visiem 90. gadiem. Šī ir arī lielākā vecumgrupa uzņēmēju saimē (apmēram 70 % uzņēmēju). Jauno uzņēmēju (līdz 30 gadiem) īpatsvars nav liels (9–13 %), un jauniešu aktivitāte uzņēmumu dibināšanā pēdējos gados nav pieaugusi. Tās kāpums bijis 1994. gadā, kas sakrita ar vispārējo uzņēmējdarbības aktivitātes kāpumu.

Uzņēmēju vidū pārsvarā ir vīrieši (pēc dažādu aptauju datiem, no 58 līdz 74 %) un cilvēki ar augstāko izglītību (vairāk nekā 50 %). Latvijā uzņēmēju vidējais izglītības līmenis ir daudz augstāks nekā citās Centrāl-eiropas valstīs un niecīgs ir tādu uzņēmēju skaits, kuriem ir tikai pamatskolas izglītība. Uzņēmēju biogrāfijas liecina, ka neatkarības atgūšanas brīdī 1991. gadā 2/3 no viņiem ir bijuši vadītāji vai speciālisti, bet 1/5 – strādnieki un apkalpojošās sfēras darbinieki. Tas liecina, ka daudzu pašreizējo īpašnieku un vadītāju sākotnējā pieredze iegūta vēl plānotās ekonomikas laikā. Privātsektorā panākumus guvuši arī daudzi agrāk pētniecības institūtos nodarbinātie.

Dati, kas iegūti, aptaujājot uzņēmējus, liecina, ka galvenie uzņēmējdarbības uzsākšanas dzenuļi ir vēlme rast personisku neatkarību un pašrealizācijas centieni, kas ietver arī ģimenes labklājības nostiprināšanu. Seko īpašuma un bagātības vairošanas motīvi. Zīmīgi, ka uzņēmēji savu nodarbošanos pozitīvi uztver arī tajā ziņā, ka

vairākums vēlas, lai arī viņu bērni kļūtu par uzņēmējiem.

Pētījums par MVU ļauj secināt, ka tipiska mazā vai vidējā uzņēmuma īpašnieks vai īpašniece ir vienpersoniski kapitāla daļu turētāji, kas uzņēmuma tapšanā ieguldījuši personiskos vai ģimenes ietaupījumus; banku aizdevumus startā izmantojusi tikai vidēji viena no desmit uzņēmējām. Retāk uzņēmējiem ir viens vai divi kompanjoni. Parasti īpašnieks veic arī vadītāja pienākumus un lielāko daļu lēmumu pieņem vienpersoniski. Tas rada lielu laika patēriņu: bieži vien uzņēmēji strādā 9 līdz 12 un vairāk stundu dienā.

Tipisks mazais un vidējais uzņēmējs ir visai liels individuālists un savas attiecības ar citiem uzņēmējiem aprobežo ar piegādes un pārdošanas jautājumiem. Samērā reti viņš iesaistās kopīgu uzņēmumu veidošanā (16 % uzņēmēju), kopīgu investīciju projektos (13 %), uzņēmumu apvienošanā (11 %) un asociāciju veidošanā. Latvijā mazie un vidējie uzņēmumi daudz mazākā mērā nekā attīstītajās valstīs ir izveidojuši savstarpējos tīklus un kooperācijas saites ar lielajiem uzņēmumiem piegāžu un tirgvedības jautājumos. To liecina arī tas, ka vidēji tikai vienam no desmit uzņēmējiem pieder īpašuma daļas citos uzņēmumos, kas tos nodrošinātu pret neveiksmēm un tirgus svārstībām. Šāds modelis liecina, ka vairākums MVU orientējas uz lēnu individuālu izaugsmi bez riskantām inovācijām, investīciju piesaistes un uzņēmumu korporatīvo saišu veidošanas.

**Mazo un vidējo uzņēmumu sadalījums un to izaugsme**

Mazie un vidējie uzņēmumi Latvijā veido 99 % no kopējā uzņēmumu skaita un, kā jau minēts, nodarbina 62 % tautsaimniecībā strādājošo. Laikā no 1990. gada MVU sektorā radīti vairāk nekā 350 tūkstoši jaunu darba vietu. MVU ir nozīmīgi valsts budžeta veidotāji.

1998. gada sākumā lielākā daļa (77 %) no MVU bija mikrouzņēmumi ar darbinieku skaitu no 1 līdz 9; mazie uzņēmumi, kas nodarbina 10–49 darbiniekus, bija 18 %, bet vidējie, kuros strādā 50–249 darbinieki, bija 5 % no visiem MVU. Lielie uzņēmumi, kuros strādā vairāk nekā 250 darbinieki, Latvijā veido tikai 1 % no aktīvo uzņēmumu kopskaita, tomēr to ieguldījums nacionālajā kopproduktā ir ļoti būtisks un sasniedz 50 %.

Pēc CSP datiem, aptuveni 45 % MVU darbojas

tirdzniecībā, 39 % – pakalpojumu sfērā, 11 % – rūpniecībā un 5 % – celtniecībā (sk. 4.3. attēlu). To, ka MVU darbībā dominē tirdzniecība un pakalpojumi, apstiprina arī pētījumi, kuros izlasveidā apsekoti Latvijas uzņēmumi. Rūpniecībai kā pamatdarbībai ir neliels īpatsvars, turklāt ar ražošanu relatīvi vairāk nodarbojas ārpus Rīgas esoši MVU: pārsvarā tie ir mazpilsētās izvietoti kokapstrādes, lauksaimniecības produkcijas pārstrādes un vieglās rūpniecības uzņēmumi. Savukārt Rīga ir izteikta līdere pakalpojumu sniegšanā: MVU pētījums liecina, ka ar to nodarbojas 56 % Rīgas uzņēmumu. Ārpusrīgas reģionos pakalpojumi kā pamatdarbība ir mazāk izplatīti (sk. 4.2. tabulu).

Salīdzinot MVU pamatdarbību to dibināšanas gadā un 1998. gadā un ņemot vērā apsekoto uzņēmumu vidējo vecumu, kas ir 5 gadi, var secināt, ka MVU kontingenta struktūra pēc darbības nozarēm ir visai stabila. Pēdējos gados ražojošo uzņēmumu skaits nav pieaudzis, un nav arī vērojams, ka tajā vai citā reģionā būtu izvīzījusies kāda dinamiska nozare. Tirdzniecība un pakalpojumi jaunveidojamo uzņēmumu izvēlē ir

4.2. tabula

**MVU pamatdarbības nozare 1998. gadā pa reģioniem**  
(% no apsekotajiem uzņēmumiem)

| Pamatdarbība         | Reģions    |            |            |            |            |
|----------------------|------------|------------|------------|------------|------------|
|                      | Rīga       | Kurzeme    | Latgale    | Vidzeme    | Zemgale    |
| Tirdzniecība         | 33         | 55         | 54         | 41         | 49         |
| Ražošana, rūpniecība | 2          | 7          | 3          | 10         | 10         |
| Celtniecība          | 9          | 10         | 7          | 8          | 5          |
| Pakalpojumi          | 56         | 18         | 36         | 41         | 36         |
| <b>Kopā</b>          | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

dominējuši visus 90. gadus, un, nozares salīdzinot, kāpumi un kritumi ir bijuši līdzīgi. Joprojām uzsvars likts uz tirdzniecībā gūstamo apgrozījumu, kas raksturīgi gandrīz pusei no visiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem. Diemžēl, tas apstiprina, ka pašreizējā ekonomiskajā vidē vislabāk jūtas tie MVU, kuri pārstāv uz ātru peļņu un apgrozījumu orientētus uzņēmējdarbības veidus. Tomēr trešdaļai uzņēmumu ir diversificēts darbības portfelis un daudzi tirdzniecībai vai pakalpojumiem nododas, lai šādi uzkrātu līdzekļus, ko ieguldīt citā iespējamā darbībā.

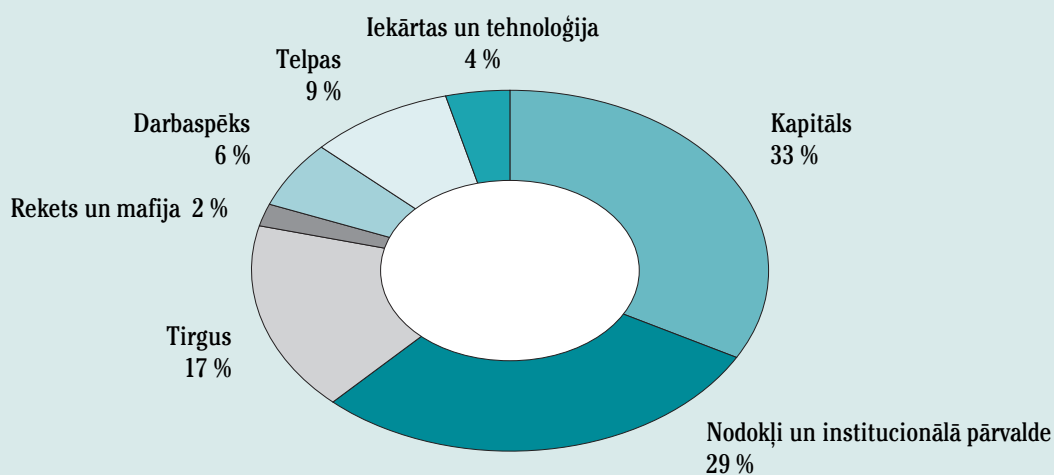
Raksturīgi, ka tirdzniecībā un pakalpojumos dominē mikrouzņēmumi (sk. 4.4. attēlu), kas parasti ir ģimenes firmas, kuras pieņēmušas dažus algotus darbiniekus. Ražošanā un celtniecībā pārsvarā darbojas

lielāki uzņēmumi (ar darbinieku skaitu no 50 līdz 99), bet uzņēmumi, kuros strādā vairāk par 100 darbiniekiem, ir koncentrēti ražošanā. Rūpniecības un celtniecības firmas ir lielākas arī kapitāla un apgrozījuma ziņā.

Pastāv uzskats, ka lieli uzņēmumi spēj efektīvāk kāpināt ražošanu un ekonomiskās augšupejas posmos radīt vairāk jaunu darba vietu, bet savukārt mazie uzņēmumi labāk spēj pielāgoties krīzes situācijām un absorbēt izbrīvēto darbaspēku. No tautas attīstības viedokļa šī sakarība ir būtiska, jo norāda, ka nepieciešams līdzsvars starp dažāda lieluma uzņēmumiem un ka ražošanas potenciāli ir darba vietu radītāja, tātad, nacionālajai ekonomikai ieejot stabilas augšupejas fāzē, tā būtu īpaši attīstāma.

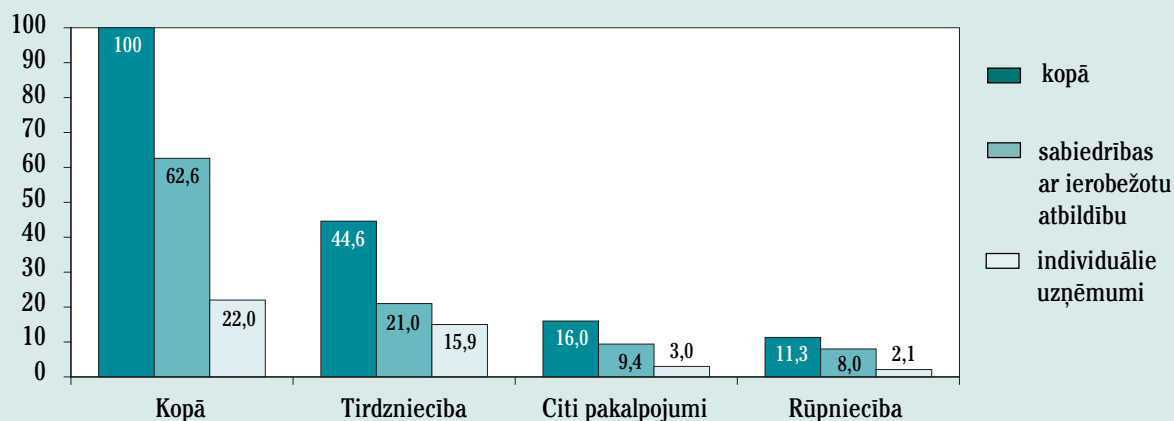
4.2. attēls

**Galvenās starta problēmas** (% norāda problēmas īpatsvaru)



4.3. attēls

**Aktīvo uzņēmumu sadalījums 1998. gada sākumā nozaru un uzņēmējdarbības formu griezumā**  
(%, bez pašnodarbinātajiem un zemnieku saimniecībām)

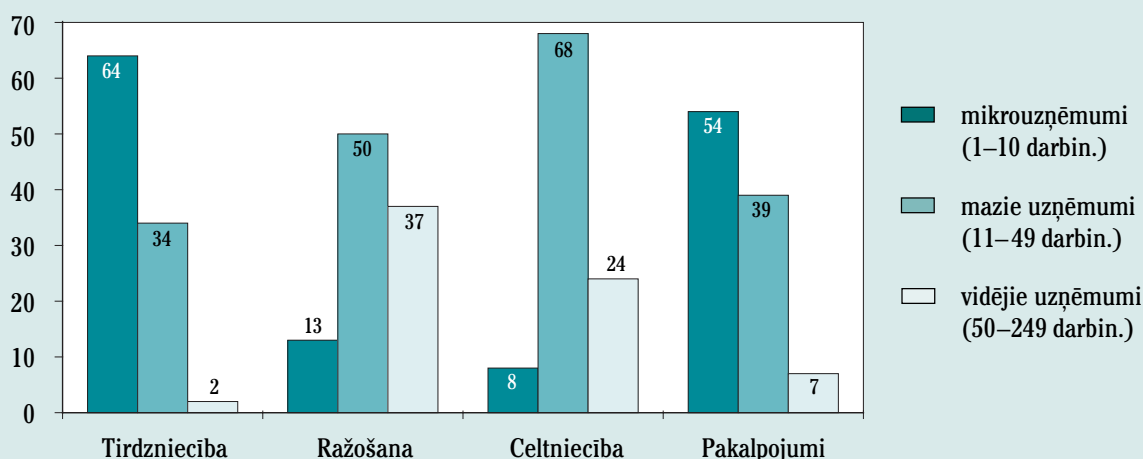


Ekonomiski aktīvo uzņēmumu grupā pēdējos divos gados arvien vairāk uzņēmumu uzrāda izaugsmes tendences. To liecina apgrozījuma, peļņas, nodarbinātības un arī tirgus pieaugums. Pētījums par MVU apstiprina, ka vidējie apgrozījuma rādītāji ir pieauguši dažādu nozaru, lieluma un reģionu uzņēmumos, taču visstraujāk apgrozījums kāpis vidējos rūpniecības un celtniecības uzņēmumos, bet mazāk – nelielajos pakalpojumu uzņēmumos (4.5. attēls). Pozitīvas tendences uzņēmējdarbībā vērojamas arī Latgalē, kur daudz lielāks ir apgrozījuma ziņā mazu uzņēmumu īpatsvars, tomēr apgrozījums pieaug visās uzņēmumu grupās.

MVU sektora attīstība ir pakāpeniska, bez “izrāvieniem”, un galvenokārt tā noris, uzņēmumiem pašiem izdarot kapitālieguldījumus un cīnoties par tirgu. Lai gan 1. nodaļā atzīmēta ārvalstu investīciju pieplūde Latvijā, mazajos uzņēmumos, kur ārvalstu kapitāla īpatsvars ir niecīgs, tās “nosēžas” reti. Tas uzņēmējiem liek pašiem tikt galā ar kapitāla, tehnoloģijas un vadības uzlabošanu. Visvairāk pēdējā gada laikā investēts telpu un ēku remontā, taču apmēram puse ekonomiski aktīvo uzņēmumu investējusi arī ražošanas iekārtās, bet trešdaļa – jaunās tehnoloģijās. Vismazāk uzņēmumi pašreiz var atļauties investēt ēku būvniecībā.

4.4. attēls

**MVU Pamatdarbības nozare un uzņēmuma lielums**



4.3. tabula

**MVU tirgus pārmaiņas pēdējos trijos gados, rēķinot pēc apgrozījuma**

| Tirgus                                 | Nav darbojušies<br>attiecīgajā tirgū <sup>1</sup> | Tirgus pārmaiņas <sup>2</sup> |                   |               |
|--|---|-------------------------------|-------------------|---------------|
|  |   | Paplašinājies                 | Palicis tāds pats | Sašaurinājies |
| Vietējās pilsētas, rajona <sup>3</sup> | 5   | 44                            | 39                | 17            |
| Jūsu novada                            | 78  | 58                            | 35                | 7             |
| Visas Latvijas                         | 69  | 59                            | 31                | 10            |
| Rīgas                                  | 92  | 60                            | 35                | 5             |
| Eksporta                               | 88  | 56                            | 25                | 19            |

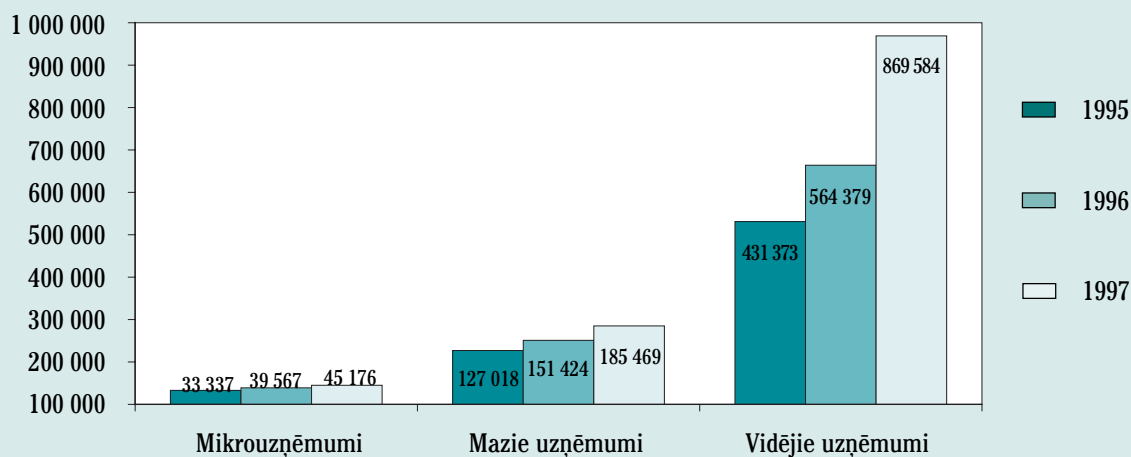
<sup>1</sup> Procentos no visiem aptaujātajiem<sup>2</sup> Procentos no atbildējušajiem, kas darbojas vai ir darbojušies attiecīgajā tirgū<sup>3</sup> Rīgas uzņēmumiem Rīgas tirgus kvalificēts kā vietējais

Ekonomiski aktīvie uzņēmumi, apgrozījumam pieaugot, kļūst arī ienesīgāki. Dati, kas iegūti, aptaujājot MVU, liecina, ka 1995. finanšiālajā gadā ar peļņu strādājuši 37 % uzņēmumu, 1996. – 45 %, bet 1997. finanšiālajā gadā – jau 58 % uzņēmumu un relatīvi nedaudz ir tādu uzņēmumu, kuri šajos trijos finanšiālajos gados cietuši zaudējumus: nevienā gadā to nav bijis vairāk par 14 %, kas liek domāt par islaicīgām neveiksmēm, kuras vēlāk parasti pārvarētas. Tas apstiprina jau iepriekš izteikto konstatējumu, ka no tirgus “iziet” vājākie uzņēmumi, nostiprinās aktīvākie, bet jaunajiem tajā kļūst grūtāk iespieties. Šī tendence ir dzīvas tirgus ekonomikas pazīme, un valstij tas

izvirza uzdevumu būt par prasmīgu regulatoru, kas uztur līdzsvaru.

Savukārt tirgus analīze liecina, ka aktīvo uzņēmumu tirgum visos ģeogrāfiskajos segmentos ir tendence paplašināties: uzņēmumu, kuru tirgus pēdējos gados paplašinājies, ir krietni vairāk nekā uzņēmumu, kuru tirgus sašaurinājies (4.3. tabula). Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem joprojām visnozīmīgākais ir vietējās pilsētas un rajona tirgus, kurā darbojas 95 % uzņēmumu. Tomēr piektdaļa uzņēmumu darbojas arī novada tirgū, trešdaļa – visas Latvijas tirgū, bet aptuveni katrs desmitais – arī eksporta tirgū. Kā galvenos tirgus paplašināšanās cēloņus uzņēmēji min pie-

4.5. attēls

**Uzņēmumu vidējais apgrozījums strādājošo skaita griezumā**

prasījuma palielināšanos, uzņēmuma paplašināšanos un produkcijas un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu, bet kā galvenos sašaurināšanās cēloņus – iedzīvotāju zemo pirktspēju un pieaugošo konkurenci.

### *MVU ieguldījums nodarbinātībā, darba samaksa un personāla stimulēšana*

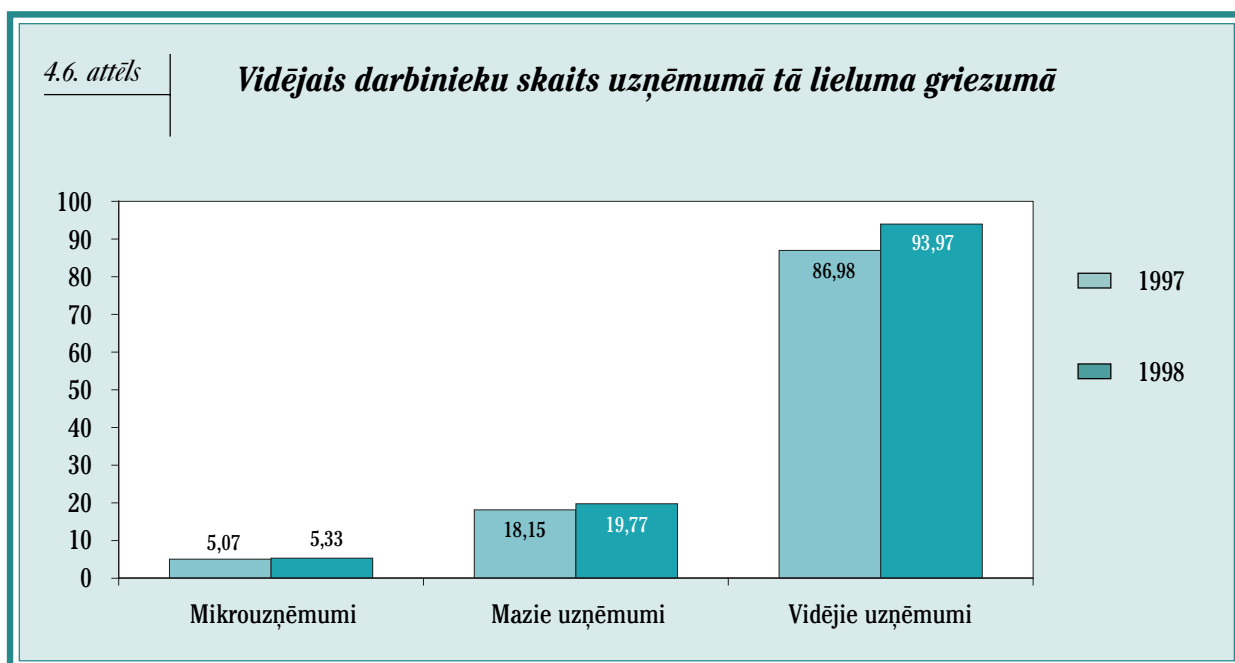
CSP veiktie darbaspēka apsekojumi liecina, ka 1997. gadā mikrouzņēmumos strādāja 19,2 %, mazajos – 12,4 %, vidējos – 30,2 %, bet lielajos – 38,2 % tautsaimniecībā nodarbināto. Pētījums par MVU liecina, ka pēdējā gada laikā vidējais nodarbināto skaits uzņēmumos ir palielinājies (4.6. attēls). Lai arī vidējiem uzņēmumiem ir vislielākais pieaugums absolūtos skaitļos, visstraujāk nodarbinātība pieaugusi tieši mazo uzņēmumu grupā: tur tā pieaugusi par 8,9 %, bet mikrouzņēmumos – tikai par 5,1 % un vidējos uzņēmumos – par 8,0 %.

Nodarbinātības pieauguma tendence iezīmējas arī ekonomiski aktīvo MVU nākotnes plānos: vidēji 4 uzņēmumi no 10 domā palielināt darbinieku skaitu (4.7. attēls). Pārsvārā paredzēts pieņemt kvalificētus pilna laika darbiniekus, lai gan plānotais pieaugums ir neliels: visbiežāk par 1–2, retāk 3–5 un vairāk darbiniekiem. Darbinieku skaitu samazināt paredz tikai 7 % uzņēmumu, par iemeslu minot sezonas darbu beigas, darba līgumu beigšanos un neapmierinātību ar darbinieku kvalifikāciju.

Visvairāk darba devēji pieprasa kvalificētus darbiniekus, kuru vakances nav viegli aizpildāmas. Ap-

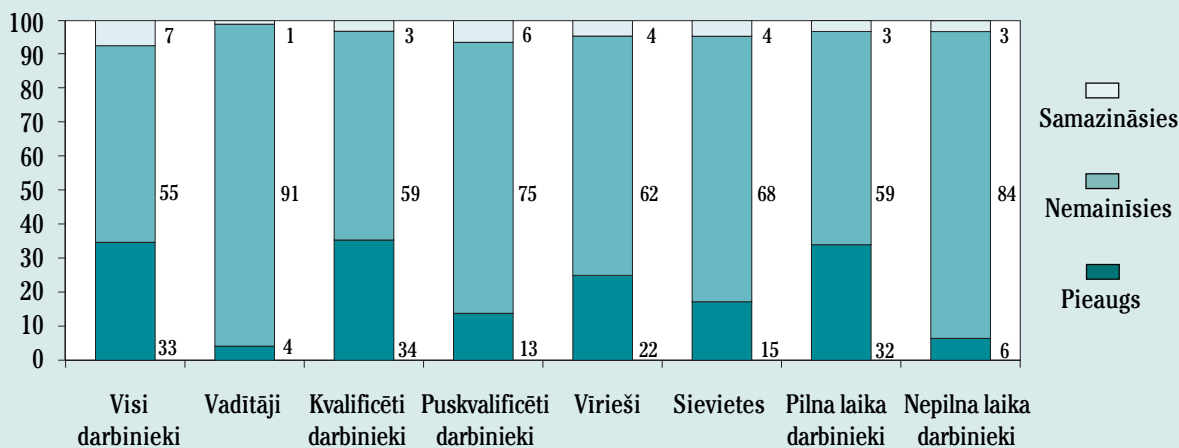
taujās aptuveni 2/3 uzņēmēju sūdzas, ka piedzīvojuši neveiksmes darbinieku dēļ, un visbiežāk minētie šo neveiksmju cēloņi ir darbinieku kompetences un izglītības trūkums, zema disciplīna un negodīgums. Uzņēmumiem vajadzīgos kvalificētos darbiniekus ir grūti rekrutēt no pašreizējo bezdarbnieku vidus (kā jau apspriests 3. nodaļā, bezdarbnieku vidū ir maz izglītotu speciālistu un kvalificētu strādnieku), bet pašreizējā darbaspēka pārkvalificēšanas sistēma nepietiekami apmierina uzņēmēju vajadzības. Parasti kvalificētos darbiniekus un vadošos speciālistus uzņēmēji iegūst, izmantojot savus personiskos kontaktus un citu uzņēmēju ieteikumus, darbā iekārtošanas dienestu lomai paliekot minimālai. Arī privātās rekrutētājfirmas mazo uzņēmumu sektorā sev tirgu neatrod, tāpēc vairāk orientējas uz lielajām firmām. Tas norāda, ka kvalificētu un profesionālu darbinieku pieejamība ir joma, kur pastāv neatbilstība starp profesionālās izglītības un pārkvalificēšanas sistēmu un attīstībā esošo uzņēmumu vajadzībām pēc kvalificēta personāla.

Nodarbinātībā ir vērojamas dzimumu disproporcijas. Vidējais darbinieku vīriešu skaits tipiskā MVU ir lielāks par darbinieču skaitu: 1997. gadā tas attiecīgi bija 5,71 un 5,36, bet 1998. gadā – 6,35 un 5,42, tātad gada laikā kāpums vīriešu nodarbinātībā bijis 11–12 %, turpretī sieviešu nodarbinātībā – tikai 1–3 %. Šī disproporcija izpaužas arī darba devēju nākotnes plānos: vīriešu viņi plāno darbā pieņemt vairāk nekā sievietes. Lielā mērā tas izskaidrojams ar uzņēmēju orientāciju uz kvalificētiem pilna laika strādniekiem. Sievietes tas nostāda neizdevīgākā situācijā. Toties sieviešu nodarbinātība ir lielāka pašu mazāko uzņēmumu grupā (līdz 5 darbiniekiem), kur sievietes ir vidēji 2/3 darbinieku



4.7. attēls

**Paredzamās darbinieku skaita pārmaiņas tuvākajos 6 mēnešos**  
(% no atbildējušajiem darba devējiem)



un visbiežāk strādā par pārdevējām, un nelielajos pakalpojumu uzņēmumos. Savukārt vīriešu īpatsvars lielāks ir vidējo uzņēmumu grupā tradicionālajās strādnieku profesijās.

Sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgas iespējas no tā sauktā sekundārā darba jeb gadījuma darbiem pāriet uz primāro darbaspēka tirgu, kur darba devēji gan izvirza augstākas prasības attiecībā uz kvalifikāciju, taču arī piedāvā labāku atalgojumu un lielāku darba drošību. Kā tas kopsakarā ar nabadzību raksturots 2. nodaļā, sievietēm, kurām pašreiz nav regulāras nodarbinātības, pieejamo gadījuma darbu klāsts ir ierobežots: parasti par apkopējām, pārdevējām, trauku mazgātājām u. tml. Konkurence uz šīm darba vietām ir liela, un bieži vien tās ir nedrošas. Uzņēmēji sekundārajos darbos sievietes mēdz pieņemt uz tā saukto pārbaudes laiku, pēc kura nereti pieņem citu kandidāti. Sievietes sūdzas, ka uzņēmēji labprāt neņem darbā, ja viņām ir bērni, ja viņas ilgāku laiku ir bijušas ārpus darba aprites un trūkuma dēļ zaudējušas arī izskatā, kam uzņēmēji pievērš uzmanību, domājot par firmas tēlu. Savukārt vīriešiem iespējas sekundārajā darbaspēka tirgū ir mazliet plašākas: piemēram, pilsētās var piestrādāt fiziski smagos darbos, veikt remontus un tamlīdzīgi, bet laukos – strādāt meža darbos un pie zemniekiem. Taču gadījuma darbos ir neapmierinoša darba drošība, par zemu samaksu jāstrādā garas stundas un netiek piedāvātas profesionālas izglītšanās iespējas. Lauku reģionos gan vīriešiem, gan sievietēm darbaspēka mobilitāti kavē arī augstās transporta izmaksas.

No tautas attīstības viedokļa ir svarīgi, lai cilvēkiem būtu drošs darbs un darbinieki saņemtu pienācīgu atalgojumu, kas nodrošinātu ģimeņu labklājību

un sekmētu arī organizāciju stabilitāti. Pašreiz MVU grāmatvedība algas apmērus uzrāda nepilnīgi, un rezultātā, pēc statistikas datiem, privātsektorā algas ir zemākas nekā publiskajā sektorā. Darba devēju vidū rīkotajās aptaujās jautājumi par algām vienmēr ir “jūtīgi” un dod atbildes ar relatīvi zemāku ticamību. Ir pamats aizdomām, ka pastāv atšķirības starp *oficiālo* un *reāli pastāvošo* algu līmeni, kaut gan daudzos privāto uzņēmumos oficiāli uzrāda reālās algas.

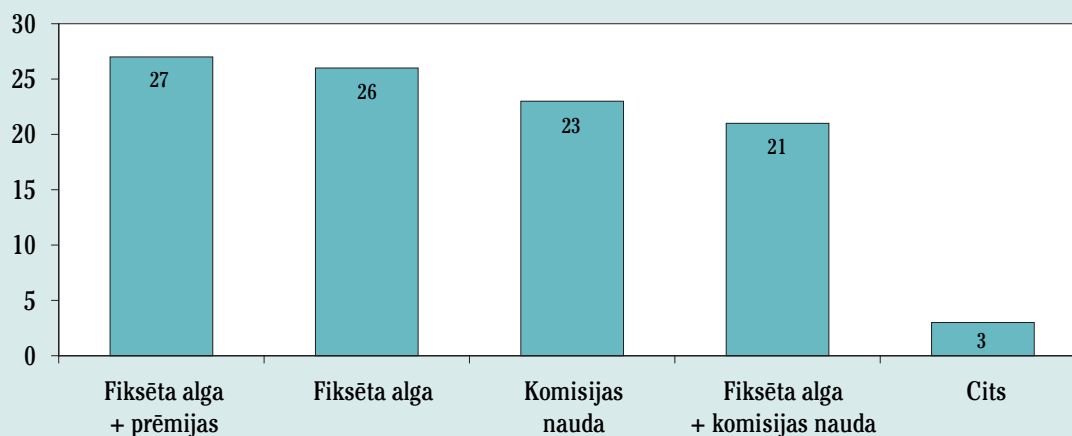
Darba devēju visbiežāk nosauktā alga visu grupu darbiniekiem sakrīt ar minimālo mēnešalgu (Ls 42). Piemēram, piektdaļa uzņēmumu vadītāju un īpašnieku apgalvo, ka viņu pašu alga nepārsniedz šo līmeni, savukārt ceturtdaļa uzņēmumu deklarē, ka kvalificēto darbinieku alga ir minimālās mēnešalgas apmērā. Atalgojuma analīze liecina, ka visaugstākās *oficiālās* algas ir MVU vadītājiem (vidēji Ls 120), kam seko kvalificētie darbinieki (vidēji Ls 90) un, visbeidzot, nekvalificētie darbinieki (Ls 61). Vadītājiem un kvalificētajiem darbiniekiem vidējā algas vērtība 1,5 reizes pārsniedz mediānu (centrālo vērtību); tas liecina, ka starp augstākajām un zemākajām algām ir lielas atšķirības. Raksturīgi, ka privātsektorā algas ir vairāk diferencētas nekā publiskajā sektorā un tajā ir gan visaugstāk, gan arī viszemāk apmaksātās darba vietas.

Liela atalgojuma atšķirības pastāv starp Rīgas un ārpusrīgas reģionu uzņēmumiem. Šādā griezumā īpaši stipri atšķiras atalgojums vadītājiem, diezgan stipri – arī kvalificētajiem darbiniekiem (Rīgā Ls 109, citās pilsētās – Ls 81). Mazkvalificētu darbinieku atalgojumā ārpusrīgas reģioni no Rīgas atpaliek mazāk – apmēram par 10 latiem.

Atalgojumā, tāpat kā darba pieejamībā, sievie-

4.8. attēls

**Darbinieku atalgošana mazajos un vidējos uzņēmumos (%)**



tes atrodas neizdevīgākā situācijā. Vīriešiem vidējā alga ir par 10 latiem augstāka. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka vīrieši lielākā skaitā nodarbināti uzņēmumos, kuros ir augstāka vidējā izpeļņa, piemēram, celtniecībā. Tomēr arī uzņēmumos, kuros strādā gan vīrieši, gan sievietes, sievietēm alga vidēji ir par četriem latiem zemāka nekā vīriešiem.

Privātsektorā veidojas elastīga darbinieku atalgošanas sistēma, kur fiksēta alga kombinēta ar prēmijām, komisijas naudu (procenti no pārdotā) un citiem atal-

gojuma veidiem (sk. 4.8. attēlu). Arvien vairāk privātuzņēmumu cenšas darbiniekiem piedāvāt kompensāciju "paketes", kas organizācijas padara konkurētspējīgākas kvalificētu darbinieku piesaistē. Kā jau minēts 2. nodaļā, arī budžeta un valsts iestādēs atalgojuma sistēma būtu jāpadara elastīgāka, vairāk atkarīga no darbinieku atdeves, bet privātsektorā nepieciešams novērst atšķirību starp *oficiālo* un *reālo* atalgojumu. Kā redzams turpmākajā analizē, uzņēmējus uz to mudina uzņēmumu sociālā nodokļa likmes sa-

4.4. tabula

**Darbinieku stimulēšanas paņēmieni mazajos un vidējos uzņēmumos (% no atbildējušajiem darba devējiem)**

| Stimulēšanas paņēmieni                      | Izmanto | Pašreiz neizmanto, bet nākotnē domā izmantot | Pašreiz neizmanto un nedomā izmantot arī turpmāk | Grūti pateikt |
|---|---------|--|--|---------------|
| Darba apstākļu uzlabošana                   | 64      | 12   | 14   | 10            |
| Atbalsts darbinieku profesionālajai augsmei | 60      | 18   | 14   | 8             |
| Darbinieku apmācīšana                       | 58      | 16   | 21   | 5             |
| Palīdzība un pabalsti darbiniekiem          | 58      | 15   | 21   | 6             |
| Atpūtas iespējas                            | 41      | 22   | 29   | 8             |
| Samaksa atkarībā no izglītības līmeņa       | 17      | 12   | 64   | 7             |
| Darbinieku apdrošināšana, arī medicīniskā   | 15      | 33   | 43   | 9             |
| Kolektīvu līgumu slēgšana ar darba ņēmējiem | 14      | 9  | 65   | 12            |
| Uzņēmuma kapitāla daļu piešķiršana          | 3       | 7  | 80   | 10            |

mazināšana, ko viņi vērtē atzinīgi.

Kā jau analizēts 2. un 3. nodaļā, cilvēki darbam piešķir ne tikai ekonomisku, bet arī sociālu jēgu, jo darbs dod dzīvei vērtību un sekmē fizisko un garīgo vajadzību apmierināšanu. Tāpēc svarīga ir darbinieku stimulēšana, kas aplūkojama plašākā kontekstā – kopsakarā ar darba devēja un darba ņēmēja atbildību. Stimulēšana ir ne tikai papildu atbildība materiālā veidā, bet arī darba apstākļu uzlabošana, darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana, atpūtas iespēju sagādāšana un patīkamas darba vides radīšana.

Pašreiz darba devēju visplašāk izmantotās stimulēšanas formas ir saistītas ar darba apstākļu uzlabošanu, darbinieku profesionālo apmācīšanu un pabalstiem (sk. 4.4. tabulu). Zīmīgi, ka uzņēmēji par svarīgu stimulu uzskata darbinieku izglītošanu. Šai ziņā vērojama paradoksāla situācija: tikai 17 % privātuzņēmēju savu darbinieku atalgojumu saista ar “diploma izglītību”, bet vairākums (63 %) pēdējā gada laikā ir naudu ieguldījuši profesionālajā apmācībā – vidēji 460 latus, no kuriem 160 latus tērējuši pašu uzņēmēju izglītībai, bet 300 latus – darbinieku apmācīšanai. Diploma izglītības “atšķelšana” no atalgojuma sistēmas un izglītībai tērētā nauda apstiprina iepriekšējās analīzes konstatējumu, ka darba devējiem būtiski svarīga ir darbinieku kvalifikācija, ko izglītības institūciju diplomu vēl negarantē. Būtībā privātsektoram līdzekļus darbinieku izglītībā ieguldīt nākas, lai ne tikai celtu uzņēmumu konkurētspēju, bet arī kompensētu izglītības un kvalifikācijas robos, kas izriet no nepilnībām profesionālās izglītības sistēmā. Pašreiz uzņēmēji darbinieku apmācīšanai naudu tērē visai stihiski, un darba devēju organizācijām, izglītības iestādēm un valsts dienestiem te būtu iespēja vienoties, kā privātuzņēmumiem piedāvāt labāk organizētus apmācību kursus.

## *Uzņēmumu attiecības ar valsts un pašvaldību iestādēm*

Viens no **Pārskata** mērķiem ir veicināt diskusiju, kā uzlabot mijiedarbību starp privātsektoru un valsts un pašvaldību iestādēm. Uzņēmēju skatījumā šīs attiecības pēdējā laikā nav nedz jūtami uzlabojušās, nedz pasliktinājušās.

Par spīti liberālajai valsts ekonomiskajai politikai, administratīvo un birokrātisko procedūru apjomam pēdējos gados bijusi tendence pieaugt. Kaut gan nav jomu, kurās valsts tīši censtos ierobežot uzņēmējus vai bremsēt tirgu, uzņēmējiem jāērķinās ar lielu laiku un līdzekļu patēriņu administratīvo procedūru jomā.

Valstī ir 30 dažādas institūcijas, kurām ir tiesības kontrolēt uzņēmējdarbību. Bieži vien šie dienesti iz-

dod savus noteikumus vai instrukcijas par likumu un Ministru kabineta noteikumu piemērošanu. Tāpat veidojas prakse, ka valsts un pašvaldību dienesti uzņēmējiem vajadzīgos saskaņojumus un atļaujas cenšas padarīt par maksas pakalpojumu. Veselā virknē administratīvo procedūru pieprasa iesniegt nepamatoti daudz dokumentu. Piemēram, lai ārvalsts uzņēmējs saņemtu uzturēšanās atļauju, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē jāiesniedz 10 izziņas; lai investors dabūtu atļauju strādāt pašam piederošā uzņēmumā, Nodarbinātības valsts dienestā jāiesniedz 8 dokumenti; lai saņemtu atļauju ievest izstādei domātas preces, muitā jāiesniedz 7–8 izziņas. To dokumentu skaits, kuri jāsavāc, lai visā pilnībā saskaņotu būvēšanas procesu, var pārsniegt 20. Pašvaldībām ir tendence atļauju došanu uzņēmējiem saistīt ar tiesību aktos neparedzētām prasībām, piemēram, veikt iemaksas pašvaldības attīstības fondā vai nodrošināt infrastruktūras objektu izbūvi.

Bieži vien uzņēmējdarbības kontroles un reģistrācijas jomā sastopama funkciju dublēšanās. Piemēram, pēc reģistrēšanās Uzņēmumu reģistrā tie paši dokumenti (atkarībā no uzņēmējdarbības veida – 5 līdz 10) jāiesniedz Valsts ieņēmumu dienestam, lai stātos nodokļu maksātāju uzskaitē. Šī prasība ir lieka, jo starp Uzņēmumu reģistru un VID pastāv tieša informācijas apmaiņa *on-line* režīmā. Šādos apstākļos mērķtiecīgi būtu kādai atbildīgai institūcijai uzlikt pienākumu reģistrēt un apkopot jebkādu valsts institūciju un organizāciju prasīto pārskatu, atskaišu un reģistrāciju veidus, izvērtēt, cik tie ir lietderīgi un pamatoti, kā arī raudzīties, lai jebkurš kontrolējošs dienests ikvienas kāda uzņēmuma pārbaudes rezultātus fiksētu īpašā ziņojumā, bet katru šādu ziņojumu – savā darba uzskaites reģistrā, lai to varētu izmantot, arī pārbaudot pašas kontroles lietderību.

Par trūkumu uzskatāms tas, ka kontrolējošo institūciju darbības pamatā ir darbinieku personiskā ieinteresētība uzņēmēju kļūdu atklāšanā un administratīvā sodīšanā, jo no soda naudām maksā procentus. Šis apstāklis valsts iestāžu darbiniekus drīzāk virza uz kontrolētāju un soģu, nevis padomdevēju un pakalpotāju lomu. Ierēdņu atalgojumam jābūt saistītam ar nodokļu ieņēmumiem, ar palīdzību uzņēmējiem un ar citiem privātspektora augsmes rādītājiem, nevis ar sodiem.

Kā būtisks valsts un uzņēmēju sadarbības trūkums jāvērtē tas, ka uzņēmēju organizācijas nav pietiekami iesaistītas tiesību aktu un likumprojektu veidošanā un apspriešanā, lai gan tās var būt ļoti kompetentas padomdevējas. Šajā procesā pārsvars ir ierēdņu pusē, un rezultātā daudzi uzņēmējdarbību reglamentējošie likumi un instrukcijas ir virzīti uz to, lai ierēdņiem būtu ērtāka uzraudzīšana.

Šis grūtības attiecībās ar valsts un pašvaldību iestādēm apstiprina arī aptaujas, kurās uzņēmēji kā galvenās barjeras min to, ka jautājumus šajās iestādēs

4.5. tabula

**Galvenās uzņēmēju grūtības saskarsmē ar valsts un pašvaldību iestādēm (% no atbildējušajiem)**

| Grūtības                                    | Bieži | Dažkārt | Neesmu sastapies | Grūti atbildēt |
|---|-------|---------|------------------|----------------|
| Lēna jautājumu kārtošana                    | 39    | 41      | 17               | 3              |
| Nepieciešamība iestādēs ierasties atkārtoti | 42    | 35      | 20               | 3              |
| Nepretimnākoša ierēdņu attieksme            | 27    | 39      | 31               | 3              |
| Neskaidra jautājumu izskatīšanas kārtība    | 23    | 36      | 35               | 6              |
| Patvaļīga likumu interpretēšana             | 23    | 29      | 39               | 9              |
| Ierēdņu patvaļa jautājumu izlemšanā         | 11    | 29      | 51               | 9              |
| Neērta iestāžu darba laiks                  | 10    | 27      | 56               | 7              |
| Nepamatotu sodu uzlikšana                   | 8     | 29      | 56               | 7              |
| Neoficiāli maksājumi                        | 6     | 28      | 58               | 8              |
| Mājieni, ka jādod kukulis                   | 7     | 27      | 59               | 7              |
| Nepamatotas pārbaudes                       | 8     | 21      | 63               | 8              |

risina gausi un neskaidrā kārtībā, likumus interpretē un lēmumus pieņem patvaļīgi un ierēdņu darba stils ir neapmierinošs (sk. 4.5. tabulu). Salīdzinot iestādes, uzņēmēji atzīmē, ka visgrūtāk lietas kārtojamas ar mui-  
tu, tiesām, valsts zemes dienestu, ministrijām, Valsts ieņēmumu dienestu un Sanitāri higiēnisko dienestu. Savukārt vieglāk ir saprasties ar Centrālo statistikas pārvaldi, Valsts nodarbinātības dienestu, Ugunsdzēsības dienestu.

Tādējādi uzņēmumu attiecībās ar valsts un pašvaldību iestādēm vērojamas vairākas nelabvēlīgas tendences:

- pārmērīga cenšanās reglamentēt uzņēmējdarbību,
- liels formalitāšu skaits un to dublēšanās,
- daudz institūciju, kas kontrolē uzņēmējdarbību, bet savstarpēji sadarbojas nepietiekami,
- nepietiekami stimuli ierēdņiem darboties kā pakalpojumu sniedzējiem.

## Korupcija

Grūtības, par kurām runā uzņēmēji, veicina korupciju. Vairākas organizācijas (Pasaules Banka, pretkorupcijas organizācija “*Transparency International*”, Latvijas socioloģisko pētījumu firmas) dažādos aspektos analizējušas korupciju Latvijā un konstatējušas, ka tā sastopama policijā, VID, mui-  
tā, medicīnas iestādēs, tiesās un citās valsts institūcijās. Pasaules Banka 1998. gada novembrī publicēja pētījumu par korupciju Latvijā, kur analizēti korupcijas veidi, izplatība un tās ietekme uz mājāsaimniecībām un uzņēmumiem. Šī

pētījuma rezultāti būtu plašāk jāatspoguļo presē, lai izskaidrotu sabiedrībai korupcijas modeļus un īsteno-  
notu efektīvākus pretkorupcijas pasākumus.

Pērnais **Pārskats** uzsvēra, ka nepieciešams uzlabot sabiedrības izpratni par to, kas ir interešu konflikts un korupcija un kā šī parādība apkarojama. Latvijai raksturīgi, ka korupcijas jautājumu mēdz skandalizēt, bet sabiedrībā valda apjukums, trūkst nepāprotami formulētu un skaidri paustu korupcijas kritēriju, kā arī vispārātzītu principu, uz kuru pamata balstīt savu nostāju pret koruptīvu rīcību. Daudzi cilvēki reproducē presē daudzinātos skandālus, dramatisē korupcijai veltīto retoriku vai savu personisko pieredzi un apgalvo, ka “ierēdņi un politiķi ir pērkami”, taču vāji izprot korupcijas definēšanas pamatprincipu – par korupciju uzskatīt to, ka cilvēki, kam jāpārstāv publiskas intereses, savu dienesta stāvokli izmanto personiskam labumam.

“Lielo”, korporatīvo un politisko korupciju ar tiešām aptaujām parasti nav iespējams analizēt, taču “mazo” korupciju, kas pastāv uzņēmēju attiecībās ar valsts un pašvaldību iestādēm, raksturo Filozofijas un socioloģijas institūta pētījums par MVU. Uzņēmējus šajā pētījumā aptaujājot par nemonētāru pateicību un kukuļiem, noteikta šādas pateicības un kukuļu izplatība un lielums, bet, viņus aptaujājot par kukuļdošanu konkrētās iestādēs, noteikts, kurās no tām kukuļdošanas varbūtība ir vislielākā, kā dažādās iestādēs atšķiras to lielums un kādi ir tipiskie kukuļdošanas gadījumi un mērķi.

Pēc pētījuma datiem, trešdaļa uzņēmēju apgalvo, ka valsts un pašvaldību iestādēs viņiem nācies lietot nemonētāru pateicību – dažādas dāvanas un suvenīrus, visbiežāk 10 latu vērtībā. Savukārt 20 %

uzņēmēju (šis skaitlis ir līdzīgs Pasaules Bankas pētījumā fiksētajam) apgalvo, ka viņi devuši kukuļus naudā, visbiežāk ap 100 latu. Taču summas, ko uzņēmēji nosaukuši, runādami par konkrētiem gadījumiem, ir mazākas.

Vidējie kukuļi valsts un pašvaldību iestādēs (sk. 4.6. tabulu) ir relatīvi nelieli: to centrālā vērtība svārstās no 15 līdz 50 latiem atkarībā no iestādes. Šīs summas ir 10 līdz 30 % no pirmās pakāpes ierēdņu algām, un tas liek domāt, ka kukuļdošana gan ir diezgan plaši izplatīta, taču patiesībā šādas korupcijas apmēri ir mazāki, nekā iztēloti priekšstatos, kas nostiprinājušies sabiedrībā.

Analīze liecina, ka relatīvi pieticīgus kukuļus dod, lai nokārtotu patiesībā vienkāršas, bet uzņēmējam svarīgas lietas – visbiežāk lai dabūtu atļaujas vai licences un lai paātrinātu jautājumu izskatīšanu. Seko tā sauktie profilaktiskie kukuļi, kurus dod, lai novērstu sodus un pārbaudes, “uzlabotu attiecības” vai paustu pateicību. Šie kukuļdošanas mērķi sakrīt ar iepriekš minētajām uzņēmēju grūtībām iestādēs. Zīmīgi, ka lielākoties kukuļi ir palīdzējuši atrisināt problēmu – parasti panākuši labvēlīgu jautājuma izskatīšanu vai tās paātrināšanu.

Relatīvi zemais kukuļu līmenis korespondē ar relatīvi vienkāršiem tehniskiem un procedurāliem jautājumiem, kuru risināšanai kukulis domāts. Tas atvieglo “mazās korupcijas” novēršanu. Tās apjomu varētu krietni samazināt, precizējot valsts iestāžu darbību, uzņēmēju apkalpošanā iedibinot skaidras

procedūras un standartus, novērtējot korupcijas risku dažādās iestādēs, izanalizējot, kādās situācijās iespējama patvaļīga likumu un noteikumu interpretēšana, un šādas situācijas novēršot.

Par šiem uzdevumiem runāts arī **Pārskata 2.** nodaļā – sakarā ar iedzīvotāju risku tikt pakļautiem korupcijai. Zīmīgi, ka neoficiālie maksājumi – tiklab nemonētārā “suvenirpateicība”, kā naudiskie kukuļi – dažādās sabiedrības grupās ir gandrīz vienādi izplatīti, par ko liecina vairāki neatkarīgi pētījumi, kuros aptaujāti iedzīvotāji un uzņēmēji (sk. arī 2.2. tabulu). Interesanti, ka daudzi, novērtēdami “maigo suvenirkorupciju”, izmanto mikstinošu kultūrinterpretāciju, piemēram, ka “puķes un konfektes jau nav korupcija”.

Latvijā cīņā ar korupciju veikta vesela virkne likumdošanas pasākumu. 1996. gadā stājās spēkā Pretkorupcijas likums, 1998. gadā – likums “Par netirās naudas atmazgāšanu”. Ar Pasaules Bankas atbalstu top likums par nulles deklarāciju. Latvija pievienojusies Eiropas Padomes konvencijai “Par noziedzīgā ceļā gūto ienākumu atmazgāšanu, izsekošanu, arestu un konfiskāciju”. 1997. gadā izveidota Korupcijas novēršanas padome, kas darbojas tieslietu ministra vadībā, bet 1998. gadā MK akceptēja Korupcijas novēršanas programmu. Atsevišķi korupcijas novēršanas pasākumi iekļauti Noziedzības novēršanas valsts programmā. Diemžēl, lielāko daļu pasākumu finansē vienīgi no starptautisko donoru līdzekļiem. No ES līdzekļiem paredzēts atbalstīt konkrētus pasākumus policijā, muitā, tiesu sistēmā un ģenerālprokuratūrā, Sorosa

4.6. tabula

**Uzņēmēju kukuļdošana valsts un pašvaldību iestādēs**

| Iestādes                       | To % izlasē, kuri apgalvo, ka ir maksājuši | To % izlasē, kuri nosauc kukuļa summu | Minimālais fiksētais kukulis, Ls | Maksimālais fiksētais kukulis, Ls | Mediāna, Ls* |
|--------------------------------|--|---------------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------|--------------|
| Pašvaldība                     | 12   | 7                                     | 5                                | 300                               | 30           |
| Valsts ieņēmumu dienests       | 10   | 4                                     | 5                                | 1 000                             | 15           |
| Muita                          | 8  | 4                                     | 1                                | 300                               | 50           |
| Sanitāri higiēniskie dienesti  | 7  | 3                                     | 10                               | 100                               | 15           |
| Policija                       | 6  | 3                                     | 10                               | 50                                | 23           |
| Ugunsdzēsības dienests         | 6  | 2                                     | 10                               | 150                               | 15           |
| Ministrija                     | 4  | 2                                     | 15                               | 100                               | 20           |
| Valsts zemes dienests          | 2  | 1                                     | 100                              | 100                               | 100          |
| Uzņēmumu reģistrs              | 1  | ...                                   | ...                              | ...                               | ...          |
| Tiesas                         | 1  | 1                                     | ...                              | ...                               | ...          |
| Statistikas komiteja           | 0,7  | ...                                   | ...                              | ...                               | ...          |
| Nodarbinātības valsts dienests | 0,3  | ...                                   | ...                              | ...                               | ...          |

“...” Nav iespējams aprēķināt

\* Centrālā vērtība, par kuru 50 % nosaukto summu bija augstākas, 50 % – zemākas. Mediāna ir zemāka par aritmētiski vidējo vērtību, kuru paaugstina atsevišķi neraksturīgi lieli kukuļi.

fonds *Latvija* Pretkorupcijas programmas ietvaros finansiāli atbalsta NVO projektus sabiedrības izglītošanā un mobilizēšanā pret korupciju. Šiem mērķiem ar fonda atbalstu 1998. gadā izveidota sabiedriska organizācija "Delna".

Turpmāk nevalstiskām organizācijām un presei būtu plašāk jāskaidro, kas ir interešu konflikts un kā to demokrātiski neregulēt, jo interešu konfliktā var nonākt ikviens pilsonis. Jānostiprina pārliecība, ka par publisku pakalpojumu, kas apmaksāts no nodokļu naudas un pilsonim pienākas pēc likumu, nav jādod nekāda nemonētāra vai monetāra atbildība, izņemot smaidu un paldies. Jāstiprina cilvēku izpratne par publiskās sfēras funkcionēšanu demokrātiskā sabiedrībā, jo daudzu rīcību vēl nosaka no padomiskās blatu sistēmas mantotā sajūta, ka par pakalpojumu valsts iestādēs ierēdnim kaut kādā veidā jāatlīdzina. Arī ierēdņiem ir vajadzīgi skaidri regulējoši noteikumi, kas tiem neļautu nokļūt neveiklā stāvoklī.

Pētījumi liecina, ka korupcijas iespējamība ir lielāka, ja valsts iestāžu darbā trūkst caurspīdīguma un nav skaidri noteiktu klientu apkalpošanas procedūru. Taču joprojām ir nepieciešami detalizēti pētījumi par birokrātisko korupciju, kas pastāv saiknē starp sabiedrības interesēm, ierēdņiem un klientiem, par korporatīvo korupciju, ko Latvijā importē no ārzemēm, par "lielo" korupciju, kur apgrozās lielas naudas summas, par to, vai Latvijas biznesa grupu un politiskās elites korporatīvajās saitēs nav saskatāma politiskā korupcija. Trūkst arī pētījumu par korupcijas kultūrinterpretāciju un ikdienišķajām situācijām. Šādi pētījumi palīdzētu atmaskot korupcijas seju un stiprināt demokrātiju. No tautas attīstības viedokļa tas ir būtiski svarīgi, jo korupcija "pievāc" publiskus labumus, izkropļo uzņēmējdarbību un grauž uzticību.

## *Biznesa iekšējā organizācija*

Neatkarīgas nozaru asociācijas un profesionālās biedrošanās tradīcijas Latvijā sāka atdzimt pēc 1991. gada. Šobrīd valstī darbojas vairāk nekā 70 uzņēmējus pārstāvošas organizācijas, kas pēc juridiskā statusa visbiežāk ir sabiedriskas organizācijas vai SIA. Tās var nosacīti iedalīt nozaru organizācijās, kas pretendē uz jumta organizācijas lomu, un uzņēmēju klubos, interešu grupās un apvienībās.

No ietekmīgākajām organizācijām minama Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK), kurai ir aptuveni 700 biedri, izvērstis reģionālo nodaļu tīkls un plaša starptautiska sadarbība. Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu organizāciju apvienība, kurā ietilpst 16 profesionālās mazo un vidējo uzņēmumu organizācijas, cenšas MVU attīstības nacionālās programmas kontekstā aizstāvēt mazo uzņēmumu in-

tereses. Latvijas Komerčbanku asociācija pārstāv 30 no 31 komerčbankas, sadarbojas ar Latvijas Banku un valsts institūcijām. Tā ir ietekmīga resursu ziņā, tomēr vēl nav spējusi pietiekamā mērā ieņemt banku sektora iekšējā regulatora lomu. Liela ir Latvijas Tirgotāju asociācija ar 1000 biedriem, kas pārstāv 5 procentus no tirgotājiem, kuru devums valsts budžetā nodokļu veidā sasniedz 10 %. Asociācijas plašais dalībnieku loks reģionos ir labs priekšnosacījums tirgotāju viedokļa pārstāvēšanai likumdošanā un pašvaldībās, tomēr asociācijas materiālā bāze nav sasniegusi tādu līmeni, lai tā spētu sniegt plašu konsultatīvo palīdzību uzņēmējiem un veikt plašu sadarbību ar valsts un pašvaldību institūcijām.

No citām aktīvākajām nozaru asociācijām jāmin asociācija "Latvijas koks", Mašīnbūves, Viegļās rūpniecības, Pārtikas pārstrādes, Latvijas Kokapstrādes uzņēmēju un eksportētāju, Iepakojuma, Pārtikas uzņēmumu, Piensaimnieku, Maiznieku, Zivsaimnieku, Tranzīta biznesa, Kravas ekspeditoru, Autopārvadātāju, Kuģu brokeru un aģentu un citas asociācijas.

Pašreiz asociācijas sadarbojas divējādi:

– veidojot darba grupas, lai risinātu vairākām nozarēm kopīgas problēmas,

– veidojot uzņēmēju asociāciju sadarbības padomes (piemērs ir tranzīta un starptautisko pārvadājumu uzņēmumu apvienību izveidotā Latvijas Uzņēmēju asociāciju sadarbības padome).

Uzņēmēju sadarbību kavē vairāki šķēršļi. Lielākā daļa biznesa cilvēku citā savas nozares uzņēmējā redz tikai konkurentu, bet neredz sabiedroto, ar ko kopā varētu piedalīties nozares attīstības politikas veidošanā. Būtisks šķērslis ir nenokārtotās saistības. Pēc aplēsēm, tikai 10 % saistību tiek izpildītas līgumā paredzētajā termiņā, bet 80 % – ar novēlošanos vai pēc vairākkārtējiem atgādinājumiem. Darījumu kultūra veidojas pakāpeniski. Pašreiz darījumus ir grūti apdrošināt un rezultātā uzņēmumi nereti neizpilda līgumsaistības un izvairās no parādu nomaksas. Krāpnieki mēdz veidot uzņēmumu pēc uzņēmuma, turpinādami "nelāgās" tradīcijas. Tas iespējams tāpēc, ka valstī nav vienotas uzņēmumu uzskaites bāzes (atšķirīga uzskaitē gan Uzņēmumu reģistrā, gan Valsts ieņēmumu dienestā) un turklāt Uzņēmumu reģistrā iegūt informāciju par uzņēmumiem kavē maksas barjera. Savi paņēmieni cīņā ar negodīgiem uzņēmējiem ir arī nozaru asociācijām. Vairākas no tām, kā, piemēram, Zvērināto revidentu asociācija un Biznesa konsultantu asociācija, veido to uzņēmumu sarakstu, kuriem neiesaka uzticēties.

Asociāciju sadarbību kavē arī interešu atšķirības. Lielie uzņēmumi savas intereses īsteno individuāli, bet mazajiem uzņēmumiem vēl tikai veidojas izpratne, ka ir nepieciešams un iespējams kolektīvi ietekmēt uzņēmējdarbības vidi. Mazajiem uzņēmumiem ir arī iesakņojusies pārliecība, ka attiecībā pret lielajiem

## 4.2. informācija

**Sabiedrības attieksme pret privātsektoru un uzņēmējiem**

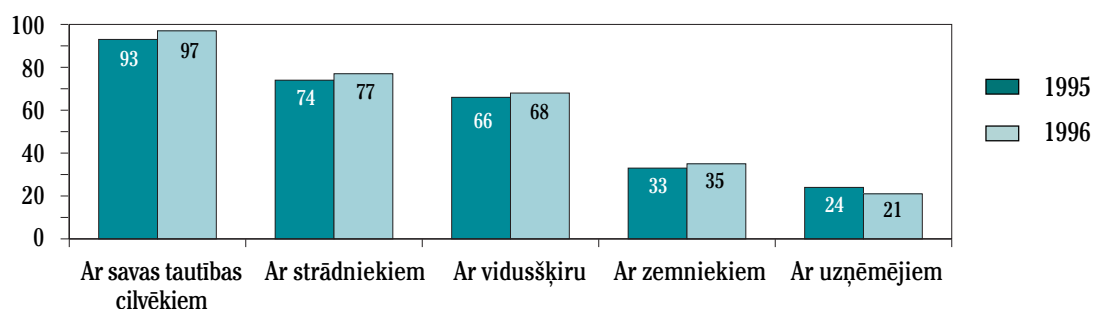
Socioloģiskie pētījumi liecina, ka sabiedrības attieksme pret tirgus ekonomiku kļūst pozitīvāka, tomēr liela daļa iedzīvotāju saglabā kritisku attieksmi pret atvērtā tirgus idejām. Piemēram, pret zemes pārdošanu ārzemniekiem iebilst 48 % aptaujāto, protekcionistisku noskaņojumu pret ārzemju preču importu pauž 62 % aptaujāto, valsts lomas samazināšanu ekonomikā neatbalsta 37 % aptaujāto.

Nav nekas neparasts, ka arī attieksme pret uzņēmējiem veidojas pretrunīgi. Aptaujas rāda, ka Latvijas iedzīvotāji tradicionāli visciešāk solidarizējas pēc etniskās piederības, pēc tam ar strādniekiem, vidusšķiru un zemniecību, bet izteiktu kopību ar uzņēmējiem izjūt tikai piektdaļa iedzīvotāju. Lai gan pret lielāko daļu no sabiedrības grupām ir tendence nostiprināties pozitīvai at-

tieksmei un solidaritātes jūtām, par uzņēmējiem to nevar sacīt. Ceturtdaļa cilvēku joprojām uzskata, ka viņi neizjūt sevišķu kopību ar biznesa ļaudīm, un vēl aptuveni puse atzīst, ka viņi neizjūt nekādu kopību.

Šī attieksmes rezervētība sakņojas lēnajā brīvā tirgus ideju akceptēšanā, bet to pastiprina nelikumīgas privatizācijas gadījumi, sākotnējā kapitālisma neglītie vaibsti un atsevišķu pie turības tikušo cilvēku izrādīšanās. Lai gan sabiedrībā nostiprinās orientācija uz privātpašumu un liberālajām vērtībām, tomēr uzņēmēja tēls pēc 50 plānotās ekonomikas gadiem joprojām ir sociāli "negatavs", bieži vien pārāk kritisks un neatbilst uzņēmēju lielajai lomai sabiedriskās bagātības vairošanā un tautas attīstības nodrošināšanā.

**Iedzīvotāju solidaritāte ar sociālajām grupām (% no aptaujātajiem)**



uzņēmumiem un valsti tie ir beztiesīgi.

Latvijā vēl nav izveidojusies organizācija, kas reprezentētu uzņēmējus kopumā. Tam ir vairāki cēloņi. Valsts vēl nav izlēmusi nozaru asociāciju vietu valsts pārvaldībā, un nav iedibināti mehānismi, kā asociācijas var lobēt likumu pieņemšanu Saeimā. Tomēr asociācijas savukārt līdz šim nav izveidojušas mehānismu, kā saprātīgi un demokrātiski saskaņot un pārstāvēt uzņēmēju viedokļus. Šādos apstākļos uzņēmējiem nav motivācijas atbalstīt daudzo organizāciju darbību, jo nav garantijas, ka valdībā viņu viedokli uzklausa.

Domājams, ka tuvākajos gados uzņēmēji vienosies un attiecībām ar valsti izveidos kopīgu demokrātisku pārstāvniecību. To liecina pašreizējā organizāciju kooperēšanās. Tiesa gan, tā noris pretrunīgi. Piemēram, uzņēmēju attieksme pret LTRK vēlmi kļūt par vadošo uzņēmēju interešu pārstāvi valstī, izveidojot attiecīgu likumu un ieviešot obligātu kameras

biedra maksu, nav vienprātīga. Veidojoties dialogam ar valdību, vairums uzņēmēju organizāciju negrib palikt ārpusē. Tāpēc organizācijas ir nemiera, ka pašreiz sadarbībai ar valdību izraugās tikai dažas uzņēmēju organizācijas (Darba devēju konfederāciju, Rūpnieku konfederāciju, Pārtikas uzņēmumu federāciju), bet pārējām savs viedoklis jāpauž pastarpināti. "Neiekļautās" organizācijas aizstāv viedokli, ka uzņēmēju organizāciju pārstāvniecībai jābūt konsultatīvai uzņēmēju padomei, kas darbotos pastāvīgā kontaktā ar Ekonomikas ministriju.

**Pārskata** 2. nodaļā jau analizēta valstij neraksturīgo funkciju deleģēšana nevalstiskām organizācijām. Uzņēmēju organizāciju nostiprināšanās ir labs priekšnoteikums tam, lai atslogotu valsts pārvaldības aparātu, atsevišķas funkcijas nododot asociācijām. Šādas iespējas vēl nav pilnīgi apzinātas un izmantotas. Viens no veidiem, kā uzņēmēju organizācijas iesaistīt likumu un lēmumu izstrādē, ekspertizē un strīdu

izskatīšanā, ir veidot uzņēmēju konsultatīvās padomes, kas darbotos pastāvīgā kontaktā ar valsts institūcijām un domstarpības starp uzņēmējiem un valsti pārvērstu konstruktīvā dialogā.

## *Valsts atbalsts privāts sektoram*

**Pārskata** ievadā atzīmēts: lai ekonomiskā augšme būtu stabila, sabalansēta un ilgtspējīga un tādējādi nodrošinātu iedzīvotāju labklājības pieaugumu, līdzās tirgus mehānismiem ir nepieciešama valstiska regulēšana. Latvijas ekonomiskās politikas nostādnes ir konkretizētas vidēja termiņa un ilgtermiņa ekonomiskās politikas dokumentos, bet svarīgākie uzdevumi un uzņēmējdarbības atbalstīšanas pasākumi ir precizēti 13 nacionālajās mērķprogrammās. Tālāk aplūkoti svarīgākie uzņēmējdarbības veicināšanas pasākumi, kuru īstenošana sekmētu tautas attīstību.

1997. gadā valdība konceptuāli pieņēma Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības nacionālo programmu, kuras mērķis ir veicināt stabilu un konkurētspējīgu mazo un vidējo uzņēmumu veidošanos un uzņēmējdarbībai labvēlīgu vidi visā Latvijā. Programmas galvenie kritēriji ir uzņēmumu skaita pieaugums, it īpaši rūpniecībā, produkcijas apjoma pieaugums un jaunu darba vietu radīšana. Programmas īstenošanai pirmajos 18 mēnešos no valsts budžeta nepieciešami aptuveni 3 miljoni latu. Valsts finansējumam turpmāk pakāpeniski pieaugot, vismaz tādā pašā apjomā paredzēts piesaistīt ārējo donoru un starptautisko organizāciju līdzfinansējumu. Nacionālajai programmai būtu jāaptver arī amatnieku uzņēmumi un pašnodarbinātie amatnieki (nepārsniedz 1–5 strādājošos).

1997.–1998. gadā, starp citu, izveidota Latvijas Garantiju aģentūra (LGA) un Inovāciju fonds, daļēji subsidēta konsultāciju un apmācību programma, tiešo subsidiju un “miksto kredītu” atbalsta shēma jauniem uzņēmumiem un mikrouzņēmumiem. Izveidoti arī 4 jauni uzņēmējdarbības atbalstīšanas centri un 4 jauni inovatīvie centri un veikta to darbinieku apmācīšana.

Lai veicinātu saimniecisko rosību ekonomiski visvairāk atpalikušajās teritorijās, valdība apstiprinājusi Īpaši atbalstāmo reģionu programmu, kas paredz pievilcīgus fiskālos stimulus un finansiālu atbalstu no Reģionālā fonda. Īpaši atbalstāmie reģioni nedrīkst pārsniegt 15 % no valsts iedzīvotāju skaita, un pašreiz to statuss ir piešķirts 84 pašvaldībām dažādos Latvijas reģionos, t. sk. 5 Latgales rajoniem (izņemot Daugavpils rajonu). Līdz 1998. gada beigām fonds atbalstījis ap 100 uzņēmējdarbības projektu.

Valsts atbalsts mazajam un vidējam biznesam patlaban galvenokārt tiek sniegts subsidētu konsultāciju un apmācību programmu veidā. Latvijā ar Eiropas

Savienības *Phare* programmas finansiālo palīdzību ir izveidots piecu uzņēmējdarbības atbalstīšanas centru tīkls, kas jau piecus gadus mazajiem uzņēmumiem sniedz konsultācijas, apmācības un palīdz sagatavot projektus.

Latvijā ir izveidotas vairākas valsts atbalsta struktūras, kurās privāto uzņēmumu var saņemt finansiālu palīdzību – pārsvarā kredītgantijas un ieguldījumus pamatkapitālā. 1998. gada janvārī nodibināta Latvijas Garantiju aģentūra. Tās mērķis ir atbalstīt MVU investīciju projektus, kuri nav saistīti ar lauksaimniecību vai tikai ar tirdzniecību. LGA sniedz garantijas banku un citu finansiālo institūciju vidēja termiņa un ilgtermiņa aizdevumiem, kā arī nodrošina MVU ar zemākiem kredītprocentiem. Šobrīd LGA rezerves fonds ir 500 tūkstoši latu, un ir paredzēti arī 700 tūkstoši ekiju no *Phare* līdzekļiem.

1994. gadā darbību sāka valsts bezpeļņas uzņēmējdarbības “Norvēģijas–Latvijas uzņēmējdarbības attīstības fonds”, kas iegulda līdzekļus MVU pamatkapitālā, pirkdams uzņēmumu akcijas un kļūdam par līdzīpašnieku. Lai vairotos īpašnieku ieinteresētība, fonds uzņēmējdarbībā iesaistās kā mazākais ieguldītājs (līdz 45 % no statūtkapitāla) un tā ieguldījums ir uz laiku no 3 līdz 5 gadiem. Pēc tam īpašniekiem jāatpērk fonda akcijas vai arī tās tiek piedāvātas trešajai personai. Līdzīgi darbojas ASV valdības finansētā privātā bezpeļņas organizācija “Baltijas–Amerikas uzņēmējdarbības fonds”, kas veic ieguldījumus uzņēmumu pamatkapitālā (25 līdz 49 % apmērā) un nodrošina ilgtermiņa kredītus. Īstermiņa un ilgtermiņa kredītus uzņēmumi, izpildīdami noteiktas prasības, var dabūt arī Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas dibinātajā “Baltijas mazo uzņēmumu investīciju fondā”.

Nesen darbu uzsākusi valsts bezpeļņas uzņēmējdarbības “Reģionālais fonds”. 1998. gada aprīlī izveidota valsts SIA “Reģionu attīstība”, kas pārvalda Reģionālo fondu. Šā fonda pamatuzdevums ir veicināt uzņēmējdarbību īpaši atbalstāmajos reģionos, atbalstot projektus, kuriem izstrādāts pamatots biznesa plāns un darbības programma un kuru īstenošanā būtu ieinteresētas attiecīgās pašvaldības. No Reģionālā fonda līdzekļiem var finansēt ieguldījumus uzņēmuma statūtkapitālā, sniegt vienreizējus maksājumus, piemēram, par jaunu darba vietu radīšanu vai ekonomiskās izglītības pasākumiem. Tāpat iespējamas investīciju atlaides kā daļēja kapitālieguldījumu kompensācija. No Reģionālā fonda var arī maksāt procentus (pilnīgi vai daļēji) par vidēja termiņa un ilgtermiņa kredītiem, atsevišķos gadījumos dodot kredītgantijas.

1998. gadā Reģionālā fonda līdzekļi ir Ls 403 300, un to izlietojums plānots šāds: 60,6 % kā subsidijas uzņēmumu kredītprocentu maksājumiem; 11,8 % – dotācijas ekonomiskās izglītības pasākumiem; 9,8 % – reģionu infrastruktūras attīstības kopfinansēšana; 7,4 % – ieguldījumi uzņēmumu statū-

## 4.3. informācija

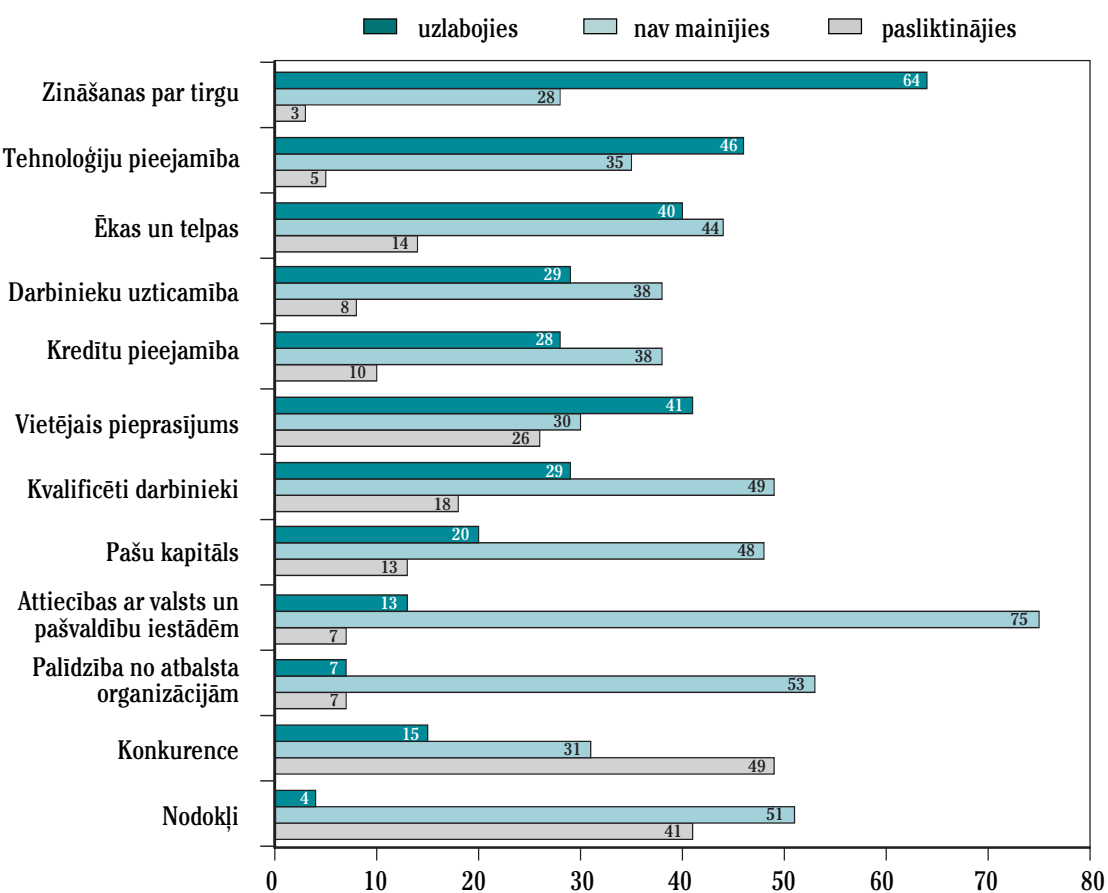
**MVU attīstību kavējošie un veicinošie faktori**

Privātuzņēmumu darbību nosaka dažādi faktori, kuru ietekme var būt gan pozitīva, gan negatīva. Pētījumā par MVU konstatēts, ka pēdējā gadā vairums uzņēmējdarbības faktoru ir mainījušies pozitīvā virzienā, un tas liecina, ka ekonomiskā vide ir labāk sakārtota. Vistraujāk uzlabojusies uzņēmēju informētība un zināšanas par tirgu un iespējas apgūt jaunas tehnoloģijas. Aptuveni 40 % aptaujāto atzina, ka ir uzlabojies uzņēmuma ēku un telpu stāvoklis, kā arī tehnika, iekārtas un mašīnas, ko tajā izmanto. Pieaugusi arī darbinieku kvalifikācija un uzticamība. Attiecībā uz pieprasījumu un pirkjspēju uzņēmēji atzina, ka gan vietējā, gan nacionālā mērogā tā uzlabojas. Kļuvuši labāki arī pašu kapitāla rādītāji un kredītēšanas nosacījumi. No faktoriem, kas uzņēmumu darbību apgrūtinājuši, uzņēmēji min augstos nodokļus un konkurenci. Biznesa cilvēku

attieksme pret augstiem nodokļiem kā pret slogu ir tradicionāla, bet konkurences saasināšanās ir vērtējama arī kā viena no tirgus ekonomikas attīstības svirām. Jākonstatē, ka uzņēmēju attiecības ar valsts un pašvaldību iestādēm pēdējā laikā nav būtiski mainījušās un uzņēmējdarbību atbalstošo organizāciju darbības efektivitāte nav sevišķi cēlusies. Arī investīciju piesaistes ziņā panākumi bijuši niecīgi, un trešdaļa uzņēmēju atzīst, ka viņiem šo faktoru ir grūti novērtēt, kas liecina, ka daudzos uzņēmumos nav pietiekami izstrādāta attīstības stratēģija.

Lai gan kopumā biznesa vide uzlabojas, joprojām būtiski MVU bremsējošie faktori ir finansiālo līdzekļu trūkums, ierobežotās iespējas saņemt kredītus (augsti procenti, vāji attīstīta garantiju sistēma), biznesa iemaņu trūkums, nelegālā darbība un dažādi birokrātiskie šķēršļi.

**“Kā pēdējā laikā mainījušies Jūsu uzņēmuma darbību ietekmējošie faktori?”**  
(% no aptaujātajiem)



4.4. informācija

***Pētniecība, tehnoloģiskā inovācija un attīstība***

No tautas attīstības viedokļa raugoties, Latvijas interesēs ir veidot ekonomiku, kurā dominē zinātnietilpīgas nozares ar augstu pievienoto vērtību. Lai to sasniegtu, būtiski svarīgi ir nodrošināt saikni starp pētniecību un attīstību.

No 1990. līdz 1997. gadam zinātnē strādājošo skaits (rēķinot pilnu darba slodžu ekvivalentos) ir samazinājies no 18 970 uz 4437 (par 77 %). 1997. gadā bija 2610 zinātnisko darbinieku, no tiem mazāk nekā puse ar doktora grādu. Vidējais zinātni doktoru vecums pārsniedz 50 gadus, daudzi jaunie datorzinātnes, ķīmijas un elektronikas speciālisti lielāka atalgojuma un plašāku pētniecības iespēju dēļ dodas strādāt uz ārzemēm. Šī smadzeņu noplūde ir bistama, jo pagaidām nekas neliecina par zinātnieku atgriešanos. 1997. gadā tikai 234 zinātniskie darbinieki strādāja rūpniecības uzņēmumos. To inženieru skaits, kuri iesaistīti pētniecībā, tehnoloģiju un inovatīvo produktu izstrādē, laikā no 1990. gada ir samazinājies no 7400 uz 540 (par 93 %).

“Pricewaterhouse Coopers” pētījums par Latvijā realizēto zinātnes un pētniecības politiku liecina, ka Latvijas ekonomikā dominē nozares, kuras visai maz izmantoto modernās tehnoloģijas un mūsdienīgu pētniecību. Arī privatizācijas kavēšanās samazināja pieprasījumu pēc pētniecības darba. Pēc valsts pasūtījuma veiktajai pētniecībai pamatā nav attiecīgo nozaru attīstības programmu. Tiešie pētnieku un rūpniecības uzņēmumu līgumi aptver tikai 10 % no kopējā lietišķo pētījumu budžeta un galvenokārt skar tikai pakalpojumus uzņēmumiem. To nosaka arī tas, ka pētniecības un tehnoloģiskās attīstības pašreizējā infrastruktūra galvenokārt ir orientēta uz zinātnes, nevis rūpniecības vajadzībām.

Niecīgais valsts finansējums zinātnei (1997. gadā tikai 0,25 % no IKP) un nelielais privāto uzņēmumu nodarbināto pētnieku skaits ir liels šķērslis tehnoloģijas attīstībai. Latvijā valsts finansējums, lai gan neliels apjomā, veido 70 % no kopējā lietišķās pētniecības finansējuma, kaut gan attīstītājās zemēs valsts daļa reti pārsniedz 30 %, jo lielāko ieguldījumu dod privāts sektors. Šāda finansējuma struktūra apstiprina secinājumu, ka moderno tehnoloģiju industrijai Latvijā tautsaimniecībā ir neliels ipatsvars.

Nepietiekamais finansējums pētniecībai un tehnoloģiskajai attīstībai ierobežo iespējas to pārstrukturēt, veidot dinamiskai attīstībai atbilstošu infrastruktūru, neļauj pietiekami motivēt akadēmisko un pētniecisko personālu.

Aptuveni 20 % no valsts zinātnes budžeta tiek novirzīti inovatīvajai attīstībai, atbalstot prioritārās programmas un lietišķos pētījumus, kā arī subsidējot tehnoloģiskos centrus. Par Latvijas pētnieku kvalifikāciju un spējām liecina tas, ka 1997. gadā no kopējā lietišķās zinātnes budžeta 27 % veidoja starptautisko partneru finansējums.

Latvijā inovatīvo darbību veicinoši pasākumi daļēji uzsākti jau 1991. gadā, kad tika izveidota uz tirgu orientēto pētījumu finansēšanas sistēma, izstrādāti pamatprincipi tehnoloģisko (inovāciju) centru attīstībai. 1993. gadā izveidoja Latvijas tehnoloģisko centru, bet 1996. gadā tehnoloģiskais parks izveidots pie Rīgas Tehniskās universitātes.

Pētniecībai, kura ved pie inovācijām un tehnoloģijas attīstības, nepieciešams īpašs atbalsts, un valstij tā sniegšanā vairāk jāsadarbības ar privāto sektoru. 1998. gadā izstrādātā koncepcija par inovatīvo darbību paredz, ka jārada finansiāla inovāciju riska atbalstīšanas sistēma, jāveicina moderno tehnoloģiju pārnese uz Latviju, jāceļ pētniecības un inovatīvās darbības prestižs sabiedrībā. Savukārt 1997. gadā Zinātni akadēmija, Latvijas Zinātnes padome un valdība kopīgi apstiprināja Zinātnes attīstības nacionālo koncepciju, kurā prioritāte ierādīta šādām zinātnes un pētniecības nozarēm: 1) informācijas tehnoloģija, 2) materiālu zinātnes, 3) meža un koksnes tehnoloģija, 4) organiskā sintēze, biotehnoloģija, biomedicīna un farmācija, 5) letonika. Koncepcija atzīst, ka līdzsvarotai valsts attīstībai svarīgi ir arī šādi virzieni: enerģijas tehnoloģijas, mežu un lauksaimniecības pētījumi, sociālie un ekonomiskie pētījumi un jebkura prioritāšu kritērijiem atbilstoša inovatīva daudznozaru zinātniskā un tehnoloģiskā sadarbība. Tās ir veiksmīgi definētas robežlinijas, un finansējums to īstenošanai aktīvi jāmeklē no valsts, privāto sektora un starptautiskiem avotiem.

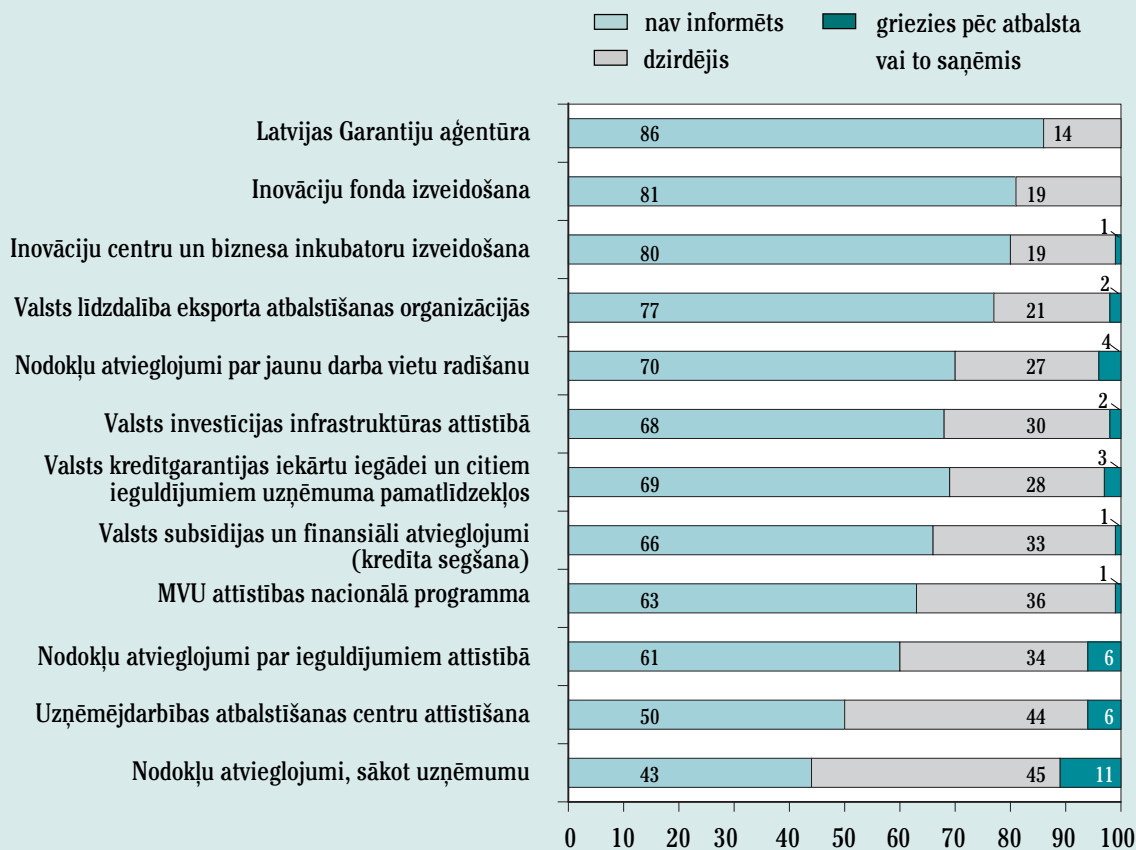
kapitālā; 6,6 % – pašvaldību organizēto uzņēmējdarbību veicinošo pasākumu kopfinansēšana; 3 % – fonda administrācijas izdevumi; 0,7 % – ieguldījumi reģionu attīstības fondos un to programmu izstrādē.

Lai veicinātu preču un pakalpojumu eksportu, kā arī uzņemtos un palīdzētu pārvaldīt risku, kas pastāv eksporta darījumos, 1995. gadā tika izveidota valsts a/s “Latvijas eksportkredits”, kas piedāvā eksporta un importa garantijas.

Finansiāla atbalsta iespējas lauksaimniecības produktu ražotājiem un pārstrādātājiem un pagastu mazajiem uzņēmumiem piedāvā Pasaules Bankas kredītlīnijas (ieskaitot 1998. gada septembrī apstiprināto Pasaules Bankas Latvijas Lauku attīstības projektu), kā arī Zemkopības ministrijas pārraudzītā Valsts subsidiju programma lauksaimniecībā. Šie finansiālie līdzekļi ir paredzēti efektīvas lauksaimnieciskās ražošanas izveidei, kā arī netradicionālu lauksaimnie-

4.9. attēls

### Uzņēmēju informētība par mazā biznesa atbalstīšanas pasākumiem (% no aptaujātajiem)



cības nozaru un konkurētspējīgas alternatīvās uzņēmējdarbības veicināšanai. Kredītgantijas līdz 30 % apmērā lauksaimnieki un lauku uzņēmēji var saņemt arī "Lauku attīstības fondā".

Diemžēl, Latvijā nav valsts fondu, kas palīdzētu uzņēmējdarbībā iesaistīties cilvēkiem no mazaizsargātām sabiedrības grupām – jauniešiem, invalīdiem un sievietēm. Kā jau minēts 2. nodaļā, reģionos būtu jāveido publiski kopieguldījumu fondi, no kuriem varētu atbalstīt šo kategoriju cilvēkus, NVO un uzņēmējdarbības projektus, kas vērsti uz kopīgu labumu, piemēram, ciematu reģenerāciju, lauku kopienu attīstīšanu, tūrisma veicināšanu, vides aizsardzību, saimniecības dažādošanu. Šādi kopieguldījumu fondi, kuros līdzekļus ieguldītu privātuzņēmēji, pašvaldības un citi donori, varētu kalpot arī par līdzfinansējumu, kas nepieciešams, lai piesaistītu ES Priekšstrukturālo fondu palīdzības līdzekļus.

Latvijā nav arī dzīvojamo ēku celtniecības atbalstīšanas fondu, kas palīdzētu uzņēmējiem šajā tautas attīstībai būtiski svarīgajā nozarē. Būtu vēlams arī īpašs fonds, kas veicinātu decentralizāciju un stimulētu uzņēmīgus cilvēkus pārcelties uz dzīvi īpaši atbalstā-

mās vai reti apdzīvotās teritorijās, tādējādi tās ekonomiski vitalizējot.

Lai gan uzņēmējdarbības atbalstīšanas institūciju un fondu it kā ir daudz, tie izveidoti nesēn un to kopējā finansiālā kapacitāte ir relatīvi neliela. Līdz ar to efekts pagaidām ir neliels. To apstiprina arī pētījums par MVU: tas liecina, ka tikai neliela daļa no uzņēmējiem griezies pie minētajām organizācijām pēc atbalsta un vēl mazāka daļa to reāli saņēmusi (sk. 4.9. attēlu).

Vispozitīvāko ietekmi, pēc pašu uzņēmēju vērtējuma, atstājusi darba devēja sociālā nodokļa samazināšana un mazo uzņēmēju iespēja dabūt ienākuma nodokļa samazinājumu; tā atzīst trešdaļa aptaujāto uzņēmēju. Tomēr kopumā valdības īstenotie atbalsta pasākumi lielāko daļu uzņēmumu nav ietekmējuši un liela daļa uzņēmēju par tiem nav informēti vai arī nezina, kā šos pasākumus praktiski īsteno. Ir pamats domāt, ka vairāki atbalsta pasākumi (un pat informācija par tiem) nesasniedz adresātu – tos, kam tie paredzēti.

Uzņēmēju vidē trūkst informācijas par atbalsta shēmām: vairāk nekā puse uzņēmēju nav dzirdējusi ne par vienu no atbalsta pasākumiem. Tas liecina, ka informācijas apmaiņa starp valdību, atbalsta organi-

zācijām un biznesa kopienu ir vāja. Šī situācija izskaidrojama gan ar nepietiekamu informēšanas darbu no valdības puses, gan, iespējams, arī ar to, ka uzņēmēji netic valdības atbalsta pasākumiem un reālām izredzēm saņemt palīdzību vai arī iecerētā palīdzība ir nepietiekami stimulējoša. Katrā ziņā valdībai savi atbalsta pasākumi aktīvāk jāizskaidro un jāpopularizē. Informēšanā un atbalsta instrumentu praktiskajā piemērošanā varētu iesaistīties arī uzņēmēju organizācijas.

## *Secinājumi un priekšlikumi uzņēmējdarbības vides uzlabošanai*

Uzņēmējdarbības vide atspoguļo to, cik draudzīga ir valsts attieksme pret privātsektora iniciatīvu. Turpmāk šai ziņā nepieciešami vairāki uzlabojumi.

Līdzšinējās reformās struktūrpolitikas pasākumi, kas stimulētu attīstību (mazo un vidējo uzņēmumu atbalstīšana, eksporta veicināšana, uzņēmējdarbības vides sakārtošana, efektīvu finansiālā atbalsta instrumentu izveidošana un kvalitātes sistēmas izveidošana atbilstoši ES prasībām), ir mazliet iekavēti. Kaut gan 1997.–1998. gadā šajā jomā ir panākts būtisks progress, tomēr valsts finansiālais atbalsts nav pietiekams. Uz to ir norādījuši gan Starptautiskā valūtas fonda un Pasauls Bankas, gan arī Eiropas Komisijas eksperti. Daļa līdzekļu (piemēram, no privatizācijas fonda), kurus vajadzētu izmantot attīstībai, diemžēl, ir nonākuši kopējā valsts budžeta “katlā” un “noēsti”.

Lai aktivizētu izaugsmi, jāpalielina valsts budžeta finansējums attīstības pasākumu atbalstīšanai. Papildu līdzekļus varētu iegūt, paātrinot valsts sektora reformu, valstij neraksturīgās funkcijas nododot nevalstiskajām organizācijām.

Jāpaātrina privātīpašuma reģistrācija. Īpašuma tiesību atjaunošana un reģistrēšana ir sarežģīta un dārga, to regulē ap 15 dažādu tiesību aktu, un tajā iesaistītas vismaz astoņas institūcijas. Lai gan 1997. gadā 2/3 no visiem nekustamajiem īpašumiem (pavisam 500 000) jau bija nodotas privātpersonu rokās, tikai 22 % bija reģistrēti zemesgrāmatā. Līdz ar to valstī vēl aizvien nav attīstīta nekustamo īpašumu tirgus, neveidojas hipotekārās kredīšanas sistēma, kas ierobežotu finansiālo uzkrājumu apstākļos ir nepieciešams priekšnosacījums uzņēmējdarbības attīstībai. Īpašuma reģistrācijas paātrināšana ir viens no galvenajiem priekšnosacījumiem hipotekārās kredīšanas aktivizācijai. Tas būtu izdarāms, pa institūcijām “izmētātās” funkcijas pēc vienas pieturas aģentūras principa koncentrējot Valsts zemes dienestā.

Lai paaugstinātu kredītu pieejamību privāttorā, jāattīsta ķīlu reģistra sistēma un kredītgarantiju iestādes. 1998. gada martā Latvijas Uzņēmumu reģistra Komerčķīlu reģistrā reģistrēja pirmo ķīlu, bet pēc trim

mēnešiem jau bija reģistrētas ķīlas 319 miljonu latu vērtībā. Komerčķīlu pastāvēšana vismaz daļēji kompensē hipotekāro kredītu nepieejamību. Par trūkumu uzskatāms, ka pagaidām nenotiek komerčķīlu reģistrācija attiecībā uz fiziskām personām piederošu īpašumu.

Jāsakārto un jāvienkāršo uzņēmējdarbības reglamentācija. Katru gadu valstī pieņem aptuveni 250 likumus un 350 Ministru kabineta noteikumus. Kvantitatē dominē pār kvalitāti, un novārtā ir atstāti pasākumi, kas saistīti ar tiesību aktu kodificēšanu, proti, vienu jomu regulējošo aktu apvienošanu, kas novērstu to daudzveidību un iekšējās pretrunas. Nodokļu likumi, kā arī Ministru kabineta noteikumi, kas regulē uzņēmējdarbības licencēšanu un dažādu administratīvo procedūru veikšanas kārtību, tiek grozīti vidēji reizi trijos mēnešos, ne vienmēr grozot citus MK noteikumus, kuros reglamentēta attiecīgā licencēšanas kārtība. Normu piemērošanā līdz ar to veidojas pretrunas un neskaidrības.

Nopietni būtu jāapsver, vai nav iespējams samazināt to uzņēmējdarbības veidu skaitu, kuru uzsākšanai nepieciešamas licences vai atļaujas (pašreiz tādu ir 66). Būtu lietderīgi licencējamo uzņēmējdarbības veidu noteikšanu nodot likumdevēja kompetencē, izpildvarai deleģējot tikai tiesības lemt par licencēšanas kārtību.

Turpmāk uzņēmējdarbības normatīvo aktu pilnveidošanas jomā lielāka uzmanība jāpievērš to izpildes mehānismiem, kā arī šo mehānismu izvērtēšanai pēc tā, cik mazas vai lielas ir attiecīgo normatīvo aktu iedzīvināšanas izmaksas. Visvājākais posms ir pretrunīgie un sarežģītie skaidrojošie dokumenti un instrukcijas, ko izdod valsts vai pašvaldību institūcijas; nereti tie ir pat pretrunā ar likumiem vai Ministru kabineta normatīvajiem dokumentiem.

Pozitīvi vērtējama Komerčķīluma projekta iestrāde, kas tuvojas nobeigumam. Šis likums aizstās aptuveni 15 dažādus tiesību aktus, kuri kopš 1990. gada pieņemti komercīpašumu jomā. Tiks precizētas un definētas attieksmes starp civiltiesību sfēru un komercīpašumu sfēru, sakārtotas līdzšinējās uzņēmējdarbību reglamentējošās normas, novēršot pretrunas un ieviešot vienveidīgu terminoloģiju un principus, kas atbilstu ES prasībām. Paralēli top likumprojekts par koncesijām, kurš reglamentēs, kādās formās privātuzņēmējs var iesaistīties dažādu infrastruktūras objektu finansēšanā un ekspluatācijā.

Nodokļu īpatsvars iekšzemes kopproduktā Latvijā nav īpaši augsts (36–37 %). Latvijā ir viens no zemākajiem uzņēmumu ienākuma nodokļiem Eiropā – 25 %. Tomēr nepastāv ar uzņēmuma ienākuma nodokli nepalikamais minimums. Latvijā ir augsts pievienotās vērtības nodoklis (18 %, līdz 1993. gadam – 12 %). Tiesa gan, tā likmi paaugstinot, samazināja uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes, taču jāņem vērā, ka palielināts pievienotās vērtības nodoklis saimniecisko apriti bremzē vairāk nekā uzņēmumu ienākuma nodoklis. Latvijā PVN ir lielāks nekā galvenajās kapitāla eksportētājās –

ASV, Vācijā un Japānā.

Uzņēmējiem Latvijā jāērķinās ar ļoti lieliem sociālās apdrošināšanas maksājumiem – 37 procentiem no algām. 28 % maksā darba devējs, 9 % – darbinieks. Līdz 2001. gada 1. janvārim maksājumus paredzēts samazināt uz 33 procentiem, kurus tad darbinieks un darba devējs maksātu līdzīgās daļās. Latvijā sociālās apdrošināšanas maksājumi pārsniedz Eiropas vidējo līmeni, un tas ir uzskatāms par nopietnu barjeru uzņēmējdarbības attīstībai. Kā raksturots 1997. gada **Pārskatā** un šā **Pārskata** 1. nodaļā, sociālā nodokļa līdzsvarošana starp darba devēju un ņēmēju ir būtiska sociālās apdrošināšanas un pensiju reformas sastāvdaļa, taču tai jānotiek, konsekventi pieaugot algai.

Atzinīgi jāvērtē tas, ka 1998. gada pavasarī atcelts īpašuma nodoklis uz pamatlīdzekļiem: tā summa gadā varēja sasniegt 4 % no pamatlīdzekļu vērtības, un tas bija nopietns šķērslis jebkurai ražošanas attīstībai.

Par pozitīvu momentu uzskatāms fakts, ka 1997. gadā likumā fiksēts princips, ka maksa par dažādu atļauju un licenču izsniegšanu nedrīkst pārsniegt izsniegšanas administratīvos izdevumus. Būtu vēlams panākt, lai jebkuras nodevas un maksājumi par valsts sniegtajiem pakalpojumiem (reģistrācija, atļaujas, saskaņojumi) tiktu izmantoti attiecīgā valsts pakalpojuma kvalitātes un administrēšanas uzlabošanai. 1996. gadā šāda kārtība ieviesta attiecībā uz uzņēmumu reģistrācijas procedūru, un rezultātā būtiski uzlabojusies Uzņēmumu reģistra darbība un sniegto pakalpojumu kvalitāte. Pašlaik Uzņēmumu reģistrs ir vienīgā Latvijas administratīvā institūcija, kurā pat vissarežģītāko jautājumu var nokārtot triju darba dienu laikā.

Uzņēmumu ienākuma nodoklis veido tikai aptuveni 8 % no valsts kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Šis fakts, starp citu, liecina, ka uzņēmēji (it īpaši mazie un vidējie) sliecas izvairīties no tiešo nodokļu maksāšanas un nodokļu administrēšanas iestādes šo tendenci nespēj novērst.

No uzņēmējdarbības veicināšanas viedokļa raugoties, darbībai nodokļu politikas jomā jābūt vērstai divos virzienos: 1) jāuzlabo nodokļu administrēšana, attiecīgi grozot likumus, radot uzņēmējiem motivāciju sakārtot grāmatvedību, uzrādīt reālās algas un maksāt nodokļus un ieinteresējot darba ņēmējus raudzīties, lai darba devējs maksā sociālo nodokli; 2) jāsamazina vai jākompensē atsevišķi nodokļi attiecībā uz ienākumiem, kuri investēti uzņēmuma ilgtermiņa attīstībā – arī videi draudzīgāku tehnoloģiju ieviešanā un jaunu darba vietu radīšanā.

Lai novērstu problēmas, korupciju un konfliktus starp uzņēmējiem un valsts un pašvaldību amatpersonām, kuri rodas, tām neprofesionāli vai pat pretlikumīgi piemērojot tiesību normas, valstī nepieciešams efektīvizēt administratīvā procesa likumus. Šiem likumiem būtu jānodrošina, lai fiziska vai juridiska persona, kuras intereses aizskāris konkrēts ierēdņa vai institūcijas

lēmums, šādu lēmumu varētu pārsūdzēt – gan pakļautības kārtībā, gan tiesā. Pašlaik likumā rakstīts, ka jebkurš personas iesniegums valsts vai pašvaldības iestādē jāizskata 15 dienu laikā, taču praksē gandrīz jebkuru jautājumu izskata vismaz mēnesi. Negatīva lēmuma gadījumā aizskartā persona var sūdzēties augstākā institūcijā, kuras lēmumu savukārt var pārsūdzēt tiesā. Diemžēl, tiesu sistēmas pārslogotība ir radījusi tādu stāvokli, ka ievērot lietu izskatīšanas procesuālos termiņus nemaz nav iespējams. Lietas izskata aptuveni gada laikā, un bieži vien pat pozitīva lēmuma gadījumā uzņēmējam no tā nav nekāda labuma, jo attiecīgais jautājums vairs nav aktuāls. Šeit veidojas klaja nelīdztiesība starp valsti un uzņēmēju.

Uzņēmējam jebkura termiņa (nodokļu maksāšanas, dokumentu iesniegšanas vai atļaujas saņemšanas) nokavēšana draud ar fiskālām vai administratīvām sankcijām, turpretī, ja valsts ignorē personu sūdzību un iesniegumu izskatīšanas termiņu, valstij nekādas ne-labvēlīgas sekas nerodas. Lai valsts un uzņēmējs strīdu risināšanā būtu reāli līdztiesīgi, vajadzētu saīsināt laiku, kurā administratīvajās iestādēs jāizskata jautājumi, kā arī nodrošināt ātru un operatīvu ikvienas lietas izskatīšanu tiesā.

Latvijas dabas resursu ierobežotība kā prioritāru izvirza uzdevumu palielināt intelektuāli ietilpīgās un augstu pievienoto vērtību dodošās ražošanas īpatsvaru tautsaimniecībā un samazināt darbietilpīgās ražošanas īpatsvaru. Šī nostādne caurvij dažādas valsts programmas, tomēr līdz šim nav konsekventi iezīmēta.

No dažādiem avotiem vairāk jāatbalsta zinātne un jāuzlabo universitāšu sadarbība ar rūpniekiem, jo pašreiz pētniecība un tehnoloģiskā attīstība atpaliek no tirgus ekonomikas prasībām.

Viens no būtiskākajiem šķēršļiem, kas kavē uzņēmējdarbību un līdz ar to arī jaunu darba vietu rašanos, ir likumu mainīgums, mazā un vidējā biznesa atbalstīšanas politikas institūciju administratīvā mazspēja un ierēdņu resursu nepietiekamība. Valsts administratīvā spēja izstrādāt un īstenot atbalstu uzņēmējdarbībai ir nepietiekama. Būtu lietderīgi Ekonomikas ministrijā izveidot atsevišķu departamentu vai nodaļu, kas atbildētu par nacionālās MVU programmas īstenošanu.

Pašreizējā uzņēmējdarbības vide vērtējama kā apmierinoša, galvenie šķēršļi ir finansiālo instrumentu apjoma nepietiekamība un kredītu pieejamības ierobežotība. Īpaši tas sakāms par jaundibinātajiem uzņēmumiem.

Vajadzētu izbeigt tādu praksi, ka valsts atbalsta instrumentus un šā atbalsta īstenošanu vērtē caur valsts kases īstermiņa ieguvumu un zaudējumu prizmu, necenšoties izstrādāt precīzu pasūtījumu ar fiksētiem ieguvumiem ilgā vai vidēji ilgā laikā.

Privātsektora sadarbībā ar valsti, pašvaldībām un darba ņēmējiem jācenšas pēc daudzpusēja dialoga un visu interešu saskaņošanas, kas vairotu kopīgu atbildību par tautas attīstību.